

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV,
Jazykového odboru
Matice slovenskej
a Ústrednej jazykovej rady
Ministerstva kultúry SR*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Ladislav Bartko, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Ján Kačala, Ivan Masár, Sibyla Mislovičová, Jozef Mlacek, Šlavomír Ondrejovič, Jozef Pavlovič, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Mária Šimková, Iveta Vančová, Marta Zamborová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

PISÁRČIKOVÁ, Mária: Očakávané dielo slovenskej lexikografie	193
ŠIMKOVÁ, Mária: Slovenský národný korpus v druhej etape	202

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (4)	212
---	-----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

MARIČOVÁ, Anna: Staropazovská kuchyňa. Polievky	220
---	-----

ROZLIČNOSTI

<i>Swarovského krištále</i> . K. Kálmánová	226
--	-----

SPRÁVY A POSUDKY

<i>Partieka a tvárka</i> alebo tvary a tváre života a práce profesora Jozefa Mlacky. P. Ďurčo	228
Z valného zhromaždenia Jazykového odboru Matice slovenskej. L. Bartko	230
Nad druhým zväzkom Slovníka slovenských nárečí. M. Považaj	240
Preklad detskej literatúry a adekvátnosť výrazových prostriedkov. A. Oravcová	244

SPYTOVALI STE SA

O pomenovaní osoby, ktorá vyrába káble. M. Považaj	248
Môžeme <i>odparkovať</i> vozidlo? K. Kálmánová	250

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

<i>Kapučino</i> . I. Vančová	251
<i>Krasko</i> či <i>Krasku</i> ? K. Kálmánová ...	251
<i>Pacientek</i> či <i>pacientok</i> ? K. Kálmánová	252
<i>Guláš</i> i <i>guláš</i> . K. Kálmánová	253
<i>Porciovaný</i> – <i>porcovaný</i> . I. Vančová	253
<i>Na teplomere</i> . I. Vančová	254
Niekoľko slov o jazyku, jeho používateľoch a jazykovedcoch. S. Duchková	255
<i>Tycho de Brahe</i> – <i>Tycha de Brahe</i> , <i>Charles de Gaulle</i> – <i>Charla de Gaulle</i> . S. Duchková	256

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, Jazykovedného odboru Matice slovenskej a Ústrednej jazykovej rady Ministerstva kultúry SR. Ročník 41, 2007, č. 4. Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 144,- Sk, jednotlivé čísla 24,- Sk. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin. Registračné číslo 7050. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany. © Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave
© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine
Vytlačil: Tlačiareň BEN&M, Míriam Uličná, Turčianske Teplice 2007
Cena 24.- Sk

Očakávané dielo slovenskej lexikografie

MÁRIA PISÁRČIKOVÁ

V kultúrnej verejnosti sa v posledných rokoch viac ráz nadhadzovala otázka, prečo ešte nevychádza veľký výkladový slovník s komplexným spracovaním súčasnej slovnej zásoby slovenčiny. A hoci sa vždy nájde dosť „objektívnych príčin“, tou najdôležitejšou podmienkou vzniku takehoto diela bola nevyhnutnosť mať k dispozícii solídnu východiskovú bázu, teda čím spoľahlivejší, kompletnejší východiskový materiál – a práve táto podmienka sa dlho nenapĺňala. Najmä po roku 1989, keď nastal veľký pohyb aj v slovnej zásobe, túto úlohu už nestačila spĺňať tradičná lístková kartotéka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, ktorá sa už i tak dopĺňala len výberovo a iba sporadicky. Zlom nastal až príchodom počítačovej techniky a cieľavedomým budovaním Slovenského národného korpusu, ktorý postupne poskytoval aj stále bohatší východiskový základ pri slovníkovom spracúvaní slovnej zásoby. V súčasnosti ide o 300 miliónov textových slov (tento počet stále rastie), na ktoré sa možno oprieť popri jestvujúcej tradičnej kartotéke excerpcií a sekundárnych prameňoch (slovníkoch rozličného druhu, encyklopédiách, jazykovej poradni ap.) pri koncipovaní zamýšľaných ôsmich zväzkoch výkladového slovníka, v ktorom sa plánuje zachytiť okolo 200 000 slov. Tieto okolnosti vysvetľujú relatívne dlhú prípravnú fázu, ako i dĺžku časového úseku koncipovania od r. 1995.

Prvý zväzok výkladového Slovníka súčasného slovenského jazyka (A – G) vyšiel na sklonku roka 2006 vo Vede, vydavateľstve Slovenskej akadémie vied, v hlavnej redakcii Kláry Buzássyovej a Alexandry Jarošovej. Na 1133 stranách sa spracúva 24 331 heslových statí a dovedna 30 293 heslových slov.

Keďže ide o dielo mimoriadneho významu, a to nielen z hľadiska vedeckopoznávacieho, informačného a normatívneho, ale aj národnoreprezentatívneho a všeobecne kulturologického, všimneme si tento prvý zväzok plánovaného slovníka podrobnejšie z viacerých strán.

Typovo sa Slovník súčasného slovenského jazyka (ďalej SSSJ) hlási k prvému výkladovému Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968; ďalej SSJ), v gramatike sa opiera o Morfológiu slovenského jazyka (1966; ďalej MSJ), v otázkach normy (pravopisnej, lexikálnej atď.) berie do úvahy Krátky slovník slovenského jazyka (4. vyd. 2003; ďalej KSSJ) a Pravidlá slovenského pravopisu (3. vyd. 2000; ďalej PSP). SSSJ v porovnaní s týmito základnými opismi slovenského jazyka prináša veľa nového i odlišného. Skôr ako sa budeme venovať podrobnejšiemu rozboru lexikografického opisu jednotlivých rovín jazyka, stručne (hoci zaiste nie úplne) spomenieme prvky, ktoré sa javia ako nové alebo iné v porovnaní s predchádzajúcimi lexikografickými dielami.

Pri opise slovnej zásoby si autori dovolili byť veľkorysí – spracúva sa čím širší záber celého spektra používania jazyka s osobitným dôrazom na súčasnú terminológiu. Azda najväčší rozdiel až zvrat oproti SSJ (a sčasti aj oproti KSSJ) je to, že ťažisko východiskovej slovnej zásoby je v médiách a nie v krásnej literatúre, ako to bolo vo výkladových slovníkoch koncipovaných v 20. storočí. Nôvum je zaradenie vlastných mien do textu slovníka (krstných mien, názvov území a štátov sveta, názvov miest a geografických objektov), ako aj zaradenie názvov obcí Slovenska v osobitnej prílohe, a slovníkové spracovanie prefixoidov a sufixoidov typu *bio-*, *eko-*, *-graf*. Za mimoriadne ústretové voči používateľovi možno pokladať to, že sa nepoužíva tzv. hniezdovanie, t. j. priradenie odvodených slov k základnému slovu bez osobitného výkladu. Tým činom sa veľká časť slovenskej lexiky vykladá vôbec po prvý raz. Pri hodnotení slov z funkčného hľadiska sa používajú nové kvalifikátory: profes. (profesionalizmus), neofic. (neoficiálne označenie), parem. (parémia), žurn. (žurnalistický termín, výraz), region.

(regionalizmus), environ. (termín, výraz z environmentalistiky), etnograf. (etnografizmus), mlád. (mládežnícky výraz). Lexikologicky odôvodnené je rozšírenie vydeľovania lexikalizovaných spojení za osobitnú značku (oproti praxi v KSSJ), ako aj viacslvných vlastných mien typu *Európsky parlament*, *Berlínsky múr*. Iba kladne možno hodnotiť úsilie autorov prinášať kompletnejšie údaje o pôvode slova. Na vzájomnú spätosť slovnej zásoby sa poukazuje odkazmi na súvzťažné slová (pri samostatnom hesle *dospievanie* je: ↗ i *dospievať*; pri *bodať*: ↗ dok. *bodnúť*).

Hľadisko používateľa sa uprednostňuje pri uvádzaní tvarov slov, pri ktorých sa dáva tzv. zreteľná koncovka, teda nie pádová, resp. slovotvorná prípona (porov. heslo *belica -ce* oproti *belica -e* v SSJ a KSSJ, *dohodnúť -dne -dnú -dni!* -*dol ...* oproti *dohodnúť -ne -nú -dol* v SSJ, resp. *-e -ú -dol* v KSSJ alebo heslo *ďaleký -ká -ké* uvádzané s tzv. zreteľnými koncovkami). Takýto spôsob vychádza viac v ústrety používateľom slovníka, na druhej strane nezodpovedá morfeatickému členeniu slova a neberie do úvahy pedagogické zretele. Dôslednejšie sa uvádzajú tvary pádov, pri ktorých vzniká pochybnosť, hoci sú pravidelné (v *alobale*, s *asistentmi*). Po prvý raz sa v normatívnom slovníku pri zvieracích substantívach mužského rodu uvádza v akuzatíve tvar *baranov*, označený ako hovorový, popri neutrálnom tvare *barany*. Táto zmena v rámci spisovného jazyka zaiste zaskočí najmä učiteľov slovenčiny.

Novým, ale retardujúcim prvkom je zachytávanie variantov slov (a ich odvodenín) *buddhizmus*, *Apollón*, hoci už celé desaťročia sú tieto slová zdomácnené a ustálené vo výslovnosti aj v písme s jedným *d* a s jedným *l*. Navyše sa pri týchto podobách so zdvojenými spoluhláskami neuvádza výslovnosť ako napr. pri slovách *ajatolláh*, *andorrský*, takže používateľ je vystavený pokusu artikulovať v slove *budhizmus* zdvojené *d*.

Rozdielne riešenie oproti predchádzajúcim slovníkom je slovnodruhové hodnotenie vetných prísloviak, ktoré sa hodnotia iba ako príslovky, pričom sa na ich osobitnú syntaktickú funkciu poukazuje vysvetľujúcim komentárom alebo dokladmi. Obohatenie údajov je pri zámenách, kde sa ich bližšie slovnodruhové určenie (osobné, prívlastňovacie, opytovacie ap. zámeno) dopĺňa o gramatickú informáciu (zámeno môže mať substantívnu, adjektívnu, príslovkovú alebo číslovkovú podobu), napr. *čo* = zám. opytovacie substantívne, *dajaký* = zám. neurčité adjektívne. Podobné nové spresnenie gramatickej

charakteristiky je aj pri číslovkách, kde sa v istých prípadoch uvádza príznač vyjadrujúci ich formu – substantívnu, adjektívnu a príslovkovú, napr. *bilión* = čisl. základná substantívna, *dvakrát* = čisl. radová príslovková. Nové prvky sú pri výklade častíc: na rozdiel od predchádzajúcich slovníkov výklad v SSSJ zachytáva to, čo častica vyjadruje, nie iba to, akú funkciu plní.

V SSSJ badať tendenciu zachytávať jazyk v čím väčšej variantnosti, čím sa istým spôsobom oslabuje jeho proklamovaná normatívna funkcia. Príkladom je slovo *ambóna*, *ambona*, *ambón*, *ambon*, pri ktorom sa azda mohol uprednostniť jeden z týchto výslovnostných a slovotvorných variantov, keďže navyše ide o slovo terminologickej povahy. Variantnosť sa spätne a nie dosť pochopiteľne vnáša do jazyka (už sme spomenuli slová typu *budhista*, *buddhista*) aj v prípade slov ako *dráhar*, *dráhár*, *dráharský*, *dráhársky*, *dráharka*, *dráhárka*. Slová tohto veľmi produktívneho typu sa v PSP z r. 1991 kodifikovali v zmysle rytmického zákona, teda na podoby *dráhar*, *dráharský*. Táto kodifikácia sa prekvapujúco rýchlo ujala tak v médiách s hovoreným slovom (vo výslovnosti), ako aj v tlači (v písanej podobe) a už vyše pätnásť rokov sa pomerne úspešne dodržiava zaiste i preto, že korešponduje s duchom jazyka. V súčasnosti dosť výrazne badať celkovú tendenciu po skracovaní dĺžok, čo sa prejavuje predovšetkým vo vlastných menách (*Robert*, *Marian*, *Beata*, *Kroner* atď.), ale aj vo všeobecnej lexike („*tie laboratória*, *ku kritériam*, *o kritériach*, *gymnáziach*“). Návrat k dvom dĺžkam za sebou sa tak javí rozpačitý a rozdielna kodifikácia v akademických slovníkoch a iných príručkách neúnosná.

Uvedli sme v stručnosti tie najvýraznejšie prvky, ktorými sa slovenská lexicografia obohatila, resp. zmeny, ktoré sme zaznamenali oproti predchádzajúcim výkladovým slovníkom. Pravdaže, nové riešenia a rozdiely sú v každom jednotlivom hesle aj pri uplatnení lexikologických teórií a lexicografických postupov, ktoré majú na Slovensku už polstoročnú tradíciu. Vlastné teoretické východiská a lexicografické zásady spracovania slovníka zhrnula autorská trojica Alexandra Jarošová, Klára Buzássyová a Ján Bosák v pomerne obsiahlej úvodnej stati. Sú vypracované veľmi starostlivo, s uvedením si faktu, že sa o ne budú opierať aj budúci lexicografi najmenej 15 – 20 rokov, kým sa nedokončí posledný (plánovaný ôsmy) diel slovníka. Autori svoju teóriu predkladajú vedeckým, terminologicky nasýteným jazykom. Viaceré časti úvodnej state majú charakter lexicologickej štúdie v kocke.

Teoreticky dobre pripravené je spracovaná pasáž o význame lexikálnych jednotiek, jeho výklade a významových vzťahoch slov, v ktorých sa rieši ústredný problém výkladového slovníka. Keďže sa v SSSJ hniezdovanie – spracovanie viacerých slov v jednej heslovej stati – používa iba obmedzene (zdrobnené a zveličené substantíva, prechýlené mená, pomenovania zvierat ženského rodu, obyvateľské mená, domáce mená, opakovacie slovesá a sekundárne predložky), po prvýkrát sa vo výkladovom slovníku formulovali opisy významu vzťahových, vzťahovo kvalifikačných prídavných mien, odvodených prísloviak a podstatných mien na *-ost'*. Predchodcom pri výklade tejto časti lexiky bol už Synonymický slovník slovenčiny (1995), pravdaže nie v takom rozsahu. Ukazuje sa, že tieto slová majú často špecifikované významy, ktoré nemožno automaticky odvodiť od heslového slova. Na týchto miestach vidieť nielen to, ako sa vyvíja slovná zásoba, ale aj ako pokročil lexikografický výskum. Príkladom je samostatne spracované slovo *bezcnosť*, pri ktorom sa oproti základnému prídavnému menu *bezcný* s jedným významom vydeľujú dva významy (1. veľmi nízka hodnota, 2. bezcenná vec). Treba konštatovať, že táto zložka je veľkým obohatením slovníka aj slovenskej lexikografie. Všeobecne možno povedať, že výkladu slov sa venovala veľká pozornosť, konzultovalo sa s mnohými odborníkmi príslušných odborov.

S výkladom významu slov úzko súvisí viacvýznamovosť slov – polysémia. V slovníku ide o zachytávanie významových zmien, výsledkov vnútro-slovného odvodzovania, ktorými sú ďalšie, často celkom nové významy. V tomto bode slovník koncepcne sleduje detailnejšie členenie na významy v porovnaní s predchádzajúcimi výkladovými slovníkmi. Takýto postup je na prvý pohľad presnejší, na druhej strane sa niekedy akoby nebrali do úvahy zovšeobecňujúce prvky významu a veľa ráz sa vyčleňuje nový, ďalší význam, ktorý je však už zahrnutý v predchádzajúcom. Takáto významová rozdrobenosť sa ukazuje napr. v hesle *exteriér*, kde sa 3. význam opisuje ako „súhrn vonkajších znakov, vonkajší vzhľad“, napr. *exteriér kaštieľa, chrámu, jaskyne, hospodárskych zvierat*. Osobitne sa vyčleňuje význam 4. žart. „výzor človeka, zovňajšok“, napr. *krásny exteriér herca*. Tretí význam má však taký zovšeobecňujúci výklad, že zahŕňa aj vyčlenený 4. význam. Pri príklade, v ktorom sa výklad vzťahuje na človeka, bolo možné príslušné označenie *žart*. Dostatočná miera zovšeobecňujúceho príznaku „veľkej mie-

ry vlastnosti, javu, procesu ap.“ sa nebrala do úvahy v hesle *celý*, pretože popri 5. význame s uvedeným výkladom sa osobitne vyčleňuje 4. význam „iba v spojení s podstatným menom – zdôrazňuje istý (dlhší) časový úsek“, napr. *celé týždne, celé stáročia*. V týchto príkladoch (a ďalších) nejde iba o zdôraznenie istého časového úseku, ale aj o vyjadrenie veľkej miery, veľkej dĺžky časového úseku, preto sa 4. význam mohol spojiť s 5. významom. Tendencia vyčleňovať čím viac osobitných významov charakterizuje celý 1. diel SSSJ.

Úsilím tvorcov slovníka je zachytiť bohatstvo slovnej zásoby slovenčiny v reprezentatívnom výbere, teda čo najúplnejšie, s dôrazom na najnovšiu lexiku. V obmedzenom rozsahu sa zachytávajú aj zastarané a zastarávajúce slová, ešte v menšom archaické a regionálne (s územnou vymedzenosťou). Výberovo SSSJ prináša aj nespisovnú lexiku (slangové a subštandardné výrazy) pre jej relatívne vysoký výskyt v hovorenej reči. Osobitne sa poukazuje na nesprávne lexikálne prvky odkazovaním na správny výraz. S cieľom zvyšovať jazykovú kultúru sa používa poznámka „vhodnejšie“ s príslušným výrazom.

Časové rozpätie, ktoré sa berie do úvahy pri vymedzovaní súčasného slovenského jazyka, je zhruba 50 rokov, vlastne obdobie od 40. rokov 20. storočia, čo je v súlade s periodizáciou dejín spisovného jazyka. Pri posudzovaní toho, ako sa splnili zámery autorov prvého zväzku rozsiahleho slovníka, nemožno obísť fakt, že tento zväzok zachytáva najmenej typickú časť slovenskej lexiky. Z ôsmich abecedných písmen, ktorými sa slová začínajú, polovica (A, E, F, G) je pre slovenčinu netypická, exkluzívna a aj pri ďalších písmenách (C, D) majú vysokú frekvenciu slová cudzieho pôvodu. Tento obraz časti slovnej zásoby dotvárajú stovky nových slov preberaných v súčasnosti vysokým tempom z okruhu, ktorý by sme mohli nazvať medzinárodná lexika, predovšetkým však angličtina. Do tejto časti abecedy sa vo veľkom množstve zaraďujú dnes veľmi produktívne odvodeniny s prefixmi a so sufixmi typu *agro-*, *bio-*, *echo-*, *eko-*, *euro-*, *fono-*, *-graf*, *-grafia*, *-gram* ap., pričom ide o živú, bežne používanú lexiku. Na porovnanie možno uviesť, že napr. SSJ zachytáva slová s predponou *eko-* v jedinom hesle (*ekológia* – *ekologický, ekologicky*), KSSJ ich uvádza spolu s prihniedzdanými 9 (treba zdôrazniť, že najmä z úsporných dôvodov), kým SSSJ ich má už vyše 80 (takých bežných ako *ekohavária, ekopotravina, ekosystém*); alebo

pri slovách so zložkou *euro*- SSSJ zaznamenáva vyše 100 slov, hoci v predchádzajúcich slovníkoch sa dali zrátať na prstoch rúk. Týka sa to aj významov slov: slovo *echo* má v SSSJ 1 význam, v KSSJ 2 významy, v SSSJ má už 5 významov – a to ešte nezachytáva hovorový význam „ultrazvukové vyšetrenie srdca, resp. hlavy“. Z povahy lexikografickej práce vyplýva, že ani pri najväčšom úsilí a technike sa nedajú zachytiť všetky relevantné slová. Príkladom na to sú bežné slová ako *dévedéčko*, *dévedéčkový*, *grínpisák*, resp. aj *Grínpís* [Greenpeace] (hoci menej bežné *greenhorn* v slovníku je) alebo bežné slovo z cirkevnej oblasti *cezročný*.

Pri sledovaní výberu slov si nemožno nevšimnúť pomerne bohatý záber z vulgárnej až obscénnej lexiky, pričom sa viaceré vulgarizmy, v úvode pokladané za slová najvyššieho tabuizovaného stupňa, prekvapujúco označujú jemnejším kvalifikátorom *hrub*. (hrubý výraz). Autori azda chcú diferencovať medzi hodnotiacimi označeniami pri pôvodnom význame a odvodenom (najviac používanom) význame, ale na to niet dôvodu, pretože takéto slová sa využívajú práve s cieľom použiť ten najkrajnejší, najvulgárnejší výraz. Také je napr. sloveso *dojebať* so svojím zvrtným náprotivkom a sloveso *drbať*. Obidve slovesá podľa svojho základného významu v nedokonavom vide „páriť sa, súložiť“ majú veľmi širokú sémantiku (ako napr. sloveso *ondiať*, *doondiať*), pretože ide najmä o vyjadrenie vulgárnosti, nie o skutočný význam. V slovníku sa však vyčleňujú konkrétne významy na základe náhodného použitia. To, že uvádzané významy pri nedokonavej podobe *drbať* nekorešpondujú s dokonavou podobou *drbnúť*, iba potvrdzuje všeobecnú sémantiku tohto slovesa. Navyše sa pri tomto slovese neuvádza jeho spomínaný základný význam „súložiť“ (porov. Slovník slovenských nárečí), s ktorým ďalšie vulgárne významy súvisia (v češtine je to inak, tam je základný význam „škriabať“ neutrálny, preto ani ďalšie významy nie sú vulgárne, resp. hrubé). Takéto okolnosti by mal slovník odrážať.

Slovník má ambíciu podať čím úplnejšiu gramatickú a slovnodruhovú charakteristiku slov pri rešpektovaní súčasnej morfolologickej normy. Už sme spomenuli, že spod tohto zámeru sa vymyká uvádzanie akuzatívu plurálu niektorých zvieracích mien typu *baranov* ako spisovného tvaru. V úvode sa nespomína, že sa od teórie vypracovanej v MSJ aj od praxe v KSSJ odlišuje spacovanie zvrtných slovičiek: nerozlišujú sa pravé zvrtné slovesá od tých, kde zložka *sa* je vlastne predmet (*umývať sa* = *seba*). Za dobré riešenie treba

pokladať široké uvádzanie väzieb a odlišenie pevných a voľných väzieb, napr. (čo (*s kým*)). Uvádzaniu väzieb sa v zásadách spracovania slovníka venuje minimálna pozornosť, hoci oblasť väzieb je veľmi subtilná zložka jazyka a často sa v slovníku neustriehla. Napr. pri slovese *diskutovať* sa neuvádza väzba (čo), ale ilustruje sa príkladom – *tolko diskutované paneláky*, čo takúto (nespisovnú) väzbu predpokladá; pri hesle *držať* neuvádza sa bezpredmetová väzba vo význame „farba, lep drží“; pri hesle *ekvivalentný* sa uvádzajú väzby (*čomu, s čím*), doklady to však nepotvrdzujú a je sporná najmä väzba (*čomu*). Gramaticky ustálené väzby sa narúšajú aj v ilustratívnych príkladoch alebo pri uvádzaní frazeologických jednotiek, napr. v hesle *čo* sa uvádza „*čo k čomu*“ (= súci); táto fráza je kompletná a korektná iba so slovesom *byť* a s väzbou *na*: *byť na niečo* (*keby si bol na niečo, tak to urobíš*).

Pri gramatických tvaroch sa vcelku natoľko neplytvá variantmi ako pri slovotvorných podobách, hoci dakedy chýba práve základný gramatický variant, napr. pri slove *fajšmeker -kra -kri* chýba ako základné skloňovanie so zachovaním *e*: G sg. *fajšmekera*, N pl. *fajšmekeri*. Autori sa očividne opierali o frekvenciu dokladov v korpuse, ale podľa nás treba dať prednosť systému.

Pri uvádzaní pôvodu slova, ktoré obohacuje slovník, je istá nástraha: skratkou pôvodu sa miestami akoby ospravedlňovalo zaradenie slova do slovenskej slovnej zásoby, napr. *čiperka* < čes. > hovor. expr. Toto slovo však slovenské povedomie vníma ako české, nie ako prevzaté z češtiny. Týka sa to aj mnohých anglických slov typu *cockney* < angl. >, ktoré sotva možno pokladať za súčasť slovenského jazyka.

Azda najzraniteľnejšou črtou slovníka je nedocenenie jeho kodifikačnej záväznosti, hoci v úvodných pasážach sa proklamuje aj jeho normatívna stránka, ktorá „navdzuje na slovenskú tradíciu“ s tým, že nové hodnotenia rešpektujú vývin nášho jazyka. O normatívnej zložke sa lexikograf pri hodnotení slova naozaj musí nevyhnutne vyjadriť – práve tak ako o iných charakteristikách týkajúcich sa významu, gramatiky, výslovnosti ap., pretože je integrálnym prvkom slova. Ba používatelia slovníka vari najčastejšie hľadajú odpoveď práve na otázky hodnotenia lexikálnych jednotiek z hľadiska normy. Táto oblasť ako prvá podlieha kritike verejnosti a nedostatky v tejto zložke spôsobujú aj (nezaslúžené) spochybňovanie celého slovníka na

dlhý čas, ako sa to stalo pri SSJ. Autori musia pri hodnotení slov zvažovať všetky okolnosti ešte dôkladnejšie ako pri iných charakteristikách slov, lebo tu sa dotýkajú jazyka nielen ako vedeckého objektu, ale aj kultúrneho fenoménu, kolektívnej identity jeho používateľov, jeho citových väzieb na národné spoločenstvo, vzťahu k tradícii atď. Autori na vyčlenenie lexiky, ktorá nie je súčasťou spisovného jazyka, používajú príslušné označenia: *subštandardné, slangové, vhodnejšie; nesprávne slová* sa osobitne vyznačujú hviezdíčkou, iným typom písma a poukazom na správny výraz. Pri využívaní týchto prostriedkov však badať zjavný posun: to, čo sa tradične pokladalo za nesprávne, príp. nespisovné (subštandardné), často sa iba odkazuje na iný, „vhodnejší“ výraz (napr. *akonáhle, behom, dopad*). Pod takýmto označením sa dokonca prvý raz do slovenského slovníka dostáva slovo *brašna*, ktoré je dnes už sotva živé (napriek niekoľkým dokladom v slovníkovom korpuse). Rehabilitujú sa slová zo SSJ, ktoré sa už raz odborné prehodnotili (typu *čiperný, čípok*) a ako spisovné sa vnášajú slová typu *čmajznúť*. Miestami sa relativizuje aj pravopisná kodifikácia, keď sa po desaťročiach zavádza písanie *jazz*. Táto podoba sa prípadne mohla uviesť ako pri slove *café* (v reklame, na firemných tabuliach). Iný príklad na spochybnenie normy pri tvorení slov: pri slove *anestézia* sa uvádza ako zastarané (t. j. spisovné) aj *anestéza*, hoci o tejto podobe sa viac ráz písalo (aj v Kultúre slova) ako o utvorenej nesprávne. Alebo pri systémovo utvorenom slove *alergiológia* (a odvodeninách) sa uvádza aj podoba *alergológia* (s príslušnými odvodeninami). Domnievame sa, že v slovníku ide aj o informáciu o tom, ktorá podoba je systémová, spisovná, v danom prípade aj dávno kodifikovaná, a nie o zachytenie všetkého, čo sa v jazyku nájde. Žiada si to neraz aj istú dávku kodifikačnej odvahy, aby sa napr. zo štyroch variantov typu *ambóna, ambona, ambón, ambon* vybrala jedna najviac odôvodnená podoba.

Ak sme sa pri posudzovaní slovníka dotkli aj – z nášho pohľadu – negatívnejších stránok, je to určite preto, aby sa toto najväčšie dielo v histórii slovenčiny vyšlo v budúciach dieloch tendenciám, ktoré by sa mohli obrátiť proti nemu.

Možno si želať, aby už dobre rozbehnutá práca na veľkom slovníkovom diele úspešne pokračovala a aby kolektív lexikograficky veľmi skúsených a dobre vyškolených autoriek a redaktorov zasväcoval do tajov a úska-

lí slovníkovej práce ďalšiu generáciu. Za veľký pracovný a intelektuálny vklad si tento kolektív spolu so Slovníkom súčasného slovenského jazyka oprávnenne zaslúžili certifikát Slovak Gold.

Mária Pisárčiková

Slovenský národný korpus v druhej etape

MÁRIA ŠIMKOVÁ

V roku 2001 bol vo štvrtom čísle časopisu Kultúra slova publikovaný príspevok A. Jarošovej *Národný korpus slovenského jazyka: lingvistické a počítačové aspekty*, v ktorom autorka informovala o jednom z dôležitých fenoménov súčasnej svetovej lingvistiky a rozvoja informačných technológií – o jazykových korpusoch. Upozornila aj na nevyhnutnosť budovať elektronický korpus textov slovenského jazyka v súvisi s potrebou adekvátnej materiálovej bázy na koncipovanie nového výkladového slovníka súčasného jazyka (jeho prvý zväzok A – G vyšiel v r. 2006), na aktualizáciu existujúcich lexikografických a pravopisných príručiek (Krátky slovník slovenského jazyka, Pravidlá slovenského pravopisu a pod.) i gramatických diel (morfologický a syntaktický opis slovenčiny) a, ako autorka zdôraznila v závere, v súvisi „nielen s elektronizáciou základného jazykovedného výskumu, s kodifikačnými príručkami a koncepciou starostlivosti o štátny jazyk, ale... [korpus] je dôležitým predpokladom prežitia „malého“ jazyka v budúcej informačnej spoločnosti“ (Jarošová, 2001, s. 193 – 199). Budovanie Národného korpusu slovenského jazyka v Jazykovednom ústave E. Štúra SAV (ďalej JÚLŠ SAV) a elektronizácia jazykovedného výskumu na Slovensku sa stali skutočnosťou na základe uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 137 z 13. 2. 2002 podľa návrhu Slovenskej akadémie vied, Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, ktoré je ústredným orgánom štátnej správy v oblasti

starostlivosti o štátny jazyk. Projekt bol v predkladanej podobe schválený do r. 2006 (podrobnejšie rozpracovaný a publikovaný v štúdiách M. Šimkovej, 2003, 2004), od 1. 1. 2007 pokračuje *Budovanie Slovenského národného korpusu a elektronizácia jazykovedného výskumu na Slovensku (druhá etapa)* na základe osobitnej zmluvy medzi MŠ SR, MK SR a SAV. V tomto príspevku zrekapitulujeme výsledky riešenia projektu po piatich rokoch a predstavíme plány na ďalšie obdobie.

Veľkej časti počítačovej verejnosti na Slovensku, ale i viacerým záujemcom zo zahraničia je už dôverne známa internetová stránka Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV (www.juls.savba.sk), a to najmä vďaka ponuke lingvistických zdrojov a slovníkov. Všetkým používateľom slovenského jazyka sú na nej online bezplatne prístupné elektronické verzie aktuálnych vydaní *základných kodifikačných príručiek* (Krátky slovník slovenského jazyka, Pravidlá slovenského pravopisu), ale i starší slovník väčšieho rozsahu (Slovník slovenského jazyka, 1959 – 1968), ktorý síce nepatrí medzi súčasné kodifikačné príručky, no poskytuje obraz o vývine, dynamike súčasnej slovenčiny a obsahuje aj množstvo dodnes platných spisovných slov a tvarov, ktorými rozširuje možnosti komunikácie v slovenskom jazyku. (Žiaľ, stretávame sa aj s takou [obmedzenou] vydavateľskou praxou, podľa ktorej slová nenachádzajúce sa v Krátkom slovníku slovenského jazyka nepatria do spisovnej slovnej zásoby, čo je prejavom veľkého nepochopenia zamerania a rozsahu slovníka spracúvajúceho jadro slovnej zásoby a okliešťovaním slovenčiny na 60-tisíc heslových slov.) Medzi lexikografické príručky sú z hľadiska obsahu a techniky spracovania zaradené aj onomastické príručky, resp. zdroje – Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773 – 1997) a Priezviská na Slovensku (podľa stavu v roku 1995). V uvedených príručkách a zdrojoch je možné vyhľadávať vo všetkých naraz alebo jednotlivito, či vo viacerých podľa výberu. Spôsob práce je síce odlišný od listovania v tlačenej príručke, ale má svoje nesporné výhody: nájdenie hľadaného slova vo všetkých zdrojoch súčasne, možnosti vyhľadávania podľa prefixov, suffixov, časti slova a pod. Po zadaní hľadaného slova a zobrazení heslovej state sa pri základných údajoch o konkrétnej príručke dá prezrieť aj úvod k jej tlačenej verzii alebo iné informácie o nej. Osobitné skupiny v položke Lingvistické zdroje tvoria elektronické verzie vybraných monografií a zborníkov z produkcie JÚLEŠ SAV alebo klasických autorov

(napr. už inak nedostupná akademická Morfológia slovenského jazyka z r. 1966, Rukoväť spisovnej reči slovenskej od S. Cambela z r. 1902), ako aj posledných vyše desať ročníkov všetkých časopisov vydávaných v JÚLŠ SAV. Elektronického spracovania a internetového sprístupnenia sa dostalo aj bibliografii Slovenskí jazykovedci od L. Dvonča, ktorej štyri zväzky (od r. 1925 do r. 2000) predstavujú unikátny súbor bibliografie vednej disciplíny nielen na Slovensku. Malým príspevkom technických možností a zaujímavou školskou pomôckou je automatický prekladač do štúrovskej slovenčiny, ktorý vznikol ako ukážka možnosti automatického spracovania zmien v ortografii. Špecifickou položkou v lingvistických zdrojoch je skúšobná verzia Slovenskej terminologickej databázy, ktorej cieľom je prispieť k zlepšovaniu odbornej komunikácie a zvyšovaniu terminologickej kultúry na Slovensku.

Okrem poslednej položky – Slovenskej terminologickej databázy, ktorá patrí medzi základné úlohy v rámci budovania Slovenského národného korpusu a elektronizácie jazykovedného výskumu na Slovensku, celý súbor lingvistických zdrojov sprístupnených na stránke JÚLŠ SAV je akoby vedľajším produktom tohto projektu. Nemalé investície do digitalizácie a technického spracovania uvedených zdrojov sa však bohato vrátili a vracajú: stránka má priemerne 30-tisícovú dennú návštevnosť, ľudia pracujúci so slovom majú ľahký prístup k základným kodifikačným príručkám slovenského jazyka, čo nám viacerí lingvisti v zahraničí úprimne závidia, mladí ľudia si dávajú linku JÚLŠ SAV do svojich obľúbených položiek (vidíme to v ich blogoch), na internete sa diskutuje o slovenčine a jej používaní. On-line prístup k lingvistickým zdrojom veľmi oceňujú lektori slovenského jazyka a iní záujemcovia o slovenčinu v zahraničí, ktorí inak nemajú veľa možností dostať sa k aktuálnym lexikografickým príručkám. (WWW adresa JÚLŠ SAV sa nachádza napr. aj na takej stránke, ako je How-to-learn-any-language.com – The website about teaching yourself languages.) V jazykovej poradni JÚLŠ SAV sa možno o niečo znížil počet bežných otázok, na ktoré si záujemcovia môžu nájsť odpoveď sami jednoduchým vyhľadaním v kodifikačných príručkách na internete, na druhej strane sa niektorým používateľom zložitejšie orientuje v rokoch vydania, a tak sa informujú o možnej platnosti slov zo staršieho slovníka. Postupným pridávaním ďalších zdrojov, ako sú napr. aktuálne sprístupnené Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931 a 1940, akademický Slovník cudzích slov, ukážka z Historického slovníka slovenského jazyka

v podobe 5. zväzku (v rezerve je Synonymický slovník slovenčiny, výber zo Slovníka slovenských nárečí; nový Slovník súčasného slovenského jazyka sa plánuje sprístupňovať cyklicky: pri vydaní ďalšieho zväzku tlačou sa predchádzajúci sprístupní elektronicky), si návštevníci tejto stránky azda zvyknú všímať základné informácie a rozlišovať jednotlivé zdroje, ktorých elektronické spracovanie je neoceniteľnou pomôckou pri výskume jazyka i pri práci s ním.

Základnou úlohou skončeného i nadväzujúceho projektu, avšak nie s takým priamočiarym využitím, ako sme uviedli, je budovanie Slovenského národného korpusu v celej šírke štýlov, žánrov a vecných oblastí, ale aj regiónov, vydavateľstiev, generácií a pod., ktoré bolo v prvej fáze ohraničené na písané texty z obdobia rokov 1955 – 2005, v druhej fáze sa v spracúvaní písaných textov pokračuje tak, aby boli zachytené jednak tie najaktuálnejšie, jednak sa začína vytvárať samostatný celok textov pred roka 1955. Okrem písaných textov sa pripravuje aj korpus hovorenej slovenčiny, budujú sa paralelné korpusy a pod.

Slovenský národný korpus ako elektronický súbor jazykových dát s výkonnými nástrojmi na vyhľadávanie a triedenie skúmaných jazykových prostriedkov je od r. 2003 prístupný cez stránku JÚLŠ SAV (v položke Lingvistické zdroje, ale i v položke O ústave/Oddelenia), samostatne na adrese <http://korpus.juls.savba.sk>, neskôr bol odkaz naň zaradený aj na stránku Ministerstva školstva SR. Začiatkom r. 2007 sa sprístupnila najnovšia, šiesta verzia hlavného, základného korpusu **prim-3.0**, ktorá obsahuje 350 miliónov textových jednotiek (okrem slov je to aj interpunkcia a číslicové či iné neslovné zápisy, ako emotikony a pod.), a spolu s ňou druhá verzia ručne morfológicky anotovaného korpusu v rozsahu takmer 512-tisíc textových jednotiek. Každý text v korpuse je podložený súhlasom autora alebo majiteľa autorských či distribučných práv na jeho spracovanie a zaradenie do celku korpusu podľa licenčnej zmluvy a má podrobnú bibliografickú a štýlovo-žánrovú anotáciu. Celý korpus je automatizovane lematizovaný (každý slovný tvar má pri sebe informáciu o základnom tvare – leme) a automatizovane morfológicky označovaný po natrénovaní softvéru na ručne morfológicky anotovaných textoch. Vybrané texty sa ručne anotujú aj syntakticky. O postupoch pri získavaní textov, ako aj o princípoch ich spracovania od technického čistenia a konvertovania do jednotného formátu cez segmentá-

ciu až po jednotlivé úrovne anotácie nájde používateľ podrobné informácie na stránke Slovenského národného korpusu.

Práca s korpusom je veľmi jednoduchá. Neregistrovaný používateľ môže napísať do vyhľadávacieho okienka na stránke Slovenského národného korpusu slovo v jeho konkrétnom alebo základnom tvare a zobrazia sa mu kontexty jeho výskytov v rozsahu max. 100 textových jednotiek v podobe konkordančného výpisu, t. j. hľadané slovo je v strede riadka, zľava a sprava je príslušný kontext. Pri každom výskyte si možno v ľavom stĺpci zobraziť plnú bibliografickú a štýlovo-žánrovú anotáciu zdrojového textu. Takto má neregistrovaný používateľ k dispozícii jednu, aktuálnu verziu veľkého korpusu *prim* a aktuálnu verziu ručne morfológicky anotovaného korpusu. Voľne môže vyhľadávať aj v paralelných korpusoch a ostatných zdrojoch.

Registrovaní používatelia dostávajú na základe podpísania podmienok používania korpusu osobitný prístup s heslom na prácu s korpusom prostredníctvom korpusového manažéra Manatee s klientom Bonito a majú k dispozícii všetky verzie a podkorpusy (napr. samostatný podkorpus publicistických textov, samostatný podkorpus pôvodnej slovenskej umeleckej tvorby a pod.). V nich môžu nielen jednoducho vyhľadávať, ale uvedený počítačový nástroj im umožňuje vyhľadané kontexty (neraz desiatky tisícov dokladov) triediť, zisťovať ich rôzne štatistické hodnoty a distribúcie, vytvárať kolokácie a pod. Vyselektovaný materiál si môžu uložiť do vlastného počítača a ďalej s ním pracovať. Všetci používatelia sú viazaní používať korpus výlučne na vedeckovýskumné a iné nekomerčné ciele a citovať korpus i jednotlivé zdroje v súlade s autorským zákonom.

Využívanie Slovenského národného korpusu (každoročne vyše 200 registrovaných používateľov, neregistrovaní sú zahrnutí v už spomínanej 30-tisícovej dennej návštevnosti) sa realizuje vo všetkých oblastiach, pre ktoré sa jazykové korpusy budujú:

a) Na Slovensku sa začala systematicky rozvíjať nová vedná disciplína – *korpusová lingvistika* ako odbor (počítačovej) lingvistiky, ktorej predmetom je skúmanie jazykových javov v prirodzených kontextoch vo veľkom množstve reálnych textov. Na základe analýzy korpusových textov sa overujú doterajšie lingvistické teórie a môžu vzniknúť nové hypotézy a teórie, čoho dôkazom je aj v r. 2006 ukončený grant *Morfosyntaktická analýza Slovenského národného korpusu* (v spolupráci s FF PU Prešov) a zborník

Sondy do morfosyntaktického výskumu slovenčiny na korpusovom materiáli (2006) či 2. zväzok *Valenčného slovníka slovenských slovies (na korpusovom základe)* autorky J. Nižníkovej (Prešov 2006), monografia M. Ivanovej *Valencia statických slovies* (Prešov 2006), ako aj viacero jazykovedne zameraných diplomových prác. Najvýznamnejšou aplikačnou zložkou v tejto oblasti je lexikografické využitie: mnoho korpusov sa budovalo a buduje na podporu tvorby slovníkov a lexikografi sú v súčasnosti azda najčastejšími používateľmi korpusov – na báze materiálu Slovenského národného korpusu sa koncipuje nový 8-zväzkový Slovník súčasného slovenského jazyka a aktualizujú sa jednotlivé vydania doterajších lexikografických i pravopisných príručiek.

b) Niektoré výsledky zo spracovania korpusu, ako sú zoznamy slov, spoločné výskyty slov (kolokácie), frekvencia grafém, slabík, slov a spojení atď., sa používajú aj v líniových aplikáciách – v neurológii, logopédii, psychológii, didaktike a pod., no predovšetkým v oblasti **počítačového spracovania prirodzeného jazyka**, kde sa tvoria napr. systémy na spracovanie textov (automatická kontrola pravopisu, gramatiky či štylistiky, strojový preklad textov), systémy na rozpoznávanie reči a pod. Na materiáli Slovenského národného korpusu vzniklo viacero diplomových a doktorských prác na vysokých školách a výskumných pracoviskách technického zamerania, v záverečnom štádiu je vývoj vlastného morfologického analyzátoru tvarov slovenského jazyka.

c) Korpus môže byť a je dobrým zdrojom príkladov a viet potrebných **pri výučbe cudzieho, ale aj materinského jazyka**, využívajú ho domáci učitelia i lektori slovenského jazyka v zahraničí na prípravu rôznych cvičení (porov. Ivoríková, 2006; Šimková, 2007). Osobitne vítanou pomôckou v tejto oblasti sú paralelné korpusy, z ktorých sú v rámci Slovenského národného korpusu sprístupnené zatiaľ tri (Parallel Corpus of Computer Terms, Francúzsko-slovenský paralelný korpus, Rusko-slovenský paralelný korpus) a postupne sa plánujú ďalšie (najbližšie by to mal byť slovensko-český, slovensko-chorvátsky a slovensko-anglický paralelný korpus).

Jazykové korpusy, a teda aj Slovenský národný korpus, zo svojej podstaty slúžia ako referenčný zdroj, ako materiál na ďalšie výskumy. Ako súbor veľkého množstva textov (väčšinou už publikovaných knižne alebo v printových médiách) poskytuje korpus možnosť výskumu reálneho fungovania

jazyka v praxi aj v širšom časovom horizonte, nie je to však slovník, podľa ktorého by sa používatelia mali orientovať v spisovnosti/nespisovnosti či správnosti/nesprávnosti jazykových prostriedkov. Texty sa do korpusu získavajú v elektronickej podobe z vydavateľstiev alebo od autorov tak, ako vyšli tlačou, alebo sa z tlačenej podoby (najmä pri starších textoch, spreď r. 1995) vyhotovuje technická rozmnoženina skenovaním, rozpoznávaním a rekonštruovaním, opäť však v podobe identickej s pôvodne vydaným textom. V korpuse sa preto nachádzajú aj rôzne chyby – preklepy, ale i pravopisné či gramatické chyby, o štylistických nehovoriac, neraz však aj jazykové hry a rôzne okazionálne tvary, ktoré sa pri tvorbe korpusu nemôžu opravovať. Stámiliónový rozsah textov v korpuse nie je korektorsky reálne zvládnuteľné a ich korigovanie ani nie je úlohou tvorcov korpusov – väčšina textov prešla jazykovou úpravou vo vydavateľstvách. Ak by sa aj taká úloha mala formulovať, často by sa muselo náročne rozhodovať, čo opraviť a čo nie jednak zo štylistického hľadiska a jednak vzhľadom na to, že korpus sa nebuduje na jednorazové či krátkodobé použitie a dynamika jazyka ovplyvňuje aj dynamiku pravopisnej normy. Realnosť a prirodzená nedokonalosť textov v korpuse má navyše svoje využitie pri výskume najčastejších/najtypickejších chýb a spätnom zdokonaľovaní metodiky výučby pravopisu či strojopisu. Programy na kontrolu a opravu pravopisu sa takisto môžu na korpusoch tvoriť, pretože to, čo je naozaj chybné, je pri veľkom objeme dát štatisticky zanedbateľné a počítačové nástroje takéto jednotlivosti neberú do úvahy, resp. „vedia“ rozlíšiť a správne interpretovať výskyt nejakého tvaru vo veľmi odlišnom rozsahu (napr. niekoľkodesaťtisícová frekvencia správneho tvaru a 5 či 6 výskytov nesprávneho tvaru), pričom im pomáha slovník paradigiem z morfológického analyzátora. Pravda, takto sa môžu zo spracovania stratiť okrajové javy a aj preto sa v súčasnosti budujú korpusy stále väčšieho rozsahu, aby sa zachytili aj periférne jazykové prostriedky.

Jednou z najčastejších otázok, s ktorými sa stretávame, je: Koľko slov má slovenčina a ktoré sú najviac a najmenej frekventované slová. Na prostrednú časť otázky sa odpovedá najjednoduchšie. Zoznam najfrekventovanejších slov a lemm sa sprístupňuje spolu s novou verziou korpusu na internete (<http://korpus.juls.savba.sk/stats/>). Na prvých miestach sa okrem bodky a čiarky nachádzajú predložky *v*, *na*, spojka *a*, polyfunkčné slovko *sa* a pomocné sloveso *byť*. Kým pri najčastejších výskytoch sa hodnoty jednot-

livých slov nachádzajú v dost' veľkých odstupoch od seba, v strede tabuľky sa stáva, že rovnakú frekvenciu majú dve, tri i viaceré slová, a na konci sú slová/tvary s výskytom 3, 2 i 1, ktorých je však na týchto posledných miestach aj niekoľko tisíc s rovnakou frekvenciou. Preto sa nedá jednoznačne povedať, ktoré slovo má najnižšiu frekvenciu. Je ich veľa a okrem rôznych nesprávnych zápisov sú to zväčša cudzie alebo archaické slová, úzko špecializované termíny a pod. Ich ojedinelý až unikátny výskyt v korpuse však môže byť spôsobený nedostatkom textov z istej oblasti a po rozšírení korpusu sa môže zmeniť. Pri dobrej koncepcii budovania korpusu a prihliadaní na vyváženosť či reprezentatívnosť (primerané zastúpenie rôznorodých textov) by okrajové javy nikdy nemali mať extrémne vysokú frekvenciu, ale ich jestvovanie by malo byť dostatočne zachytené.

Najnáročnejšia je odpoveď na prvú časť otázky o počte slov v slovenčine, ale týka sa to akéhokoľvek jazyka. V učebniciach či slovníkoch cudzích jazykov sa dočítame, že na základné porozumenie a komunikáciu stačí zvládnuť tisíc až tritisíc slov. Najnovšie vydanie Krátkeho slovníka slovenského jazyka spracúva približne 60-tisíc heslových slov, Slovník slovenského jazyka z r. 1959 – 1968 obsahoval necelých 130-tisíc hesiel a v novom veľkom výkladovom slovníku slovenčiny sa plánuje spracovať okolo 240-tisíc heslových slov. To však ešte stále nie sú všetky slová, ktoré tvoria slovnú zásobu slovenčiny, ešte sú tu nárečia, historická slovná zásoba, termíny... S veľkou pravdepodobnosťou by sme presiahli číslo milión, a to značne. Ak uvádzame, že Slovenský národný korpus obsahuje v poslednej verzii zo začiatku tohto roka 350 miliónov textových jednotiek, ide o súčet výskytov rôznych slov, pričom počet pribúdajúcich nových unikátnych slov klesá priamo úmerne s veľkosťou korpusu. Korpusové štatistiky uvádzajú, že v korpuse, ktorý obsahuje 100 miliónov textových jednotiek, čo je v súčasnosti minimálna veľkosť všeobecného korpusu, sa 8-tisíc jednotiek nachádza v 95 percentách textu a zvyšných 5 percent reprezentuje 500-tisíc jednotiek. S narastaním korpusu sa tento pomer mení – počet jednotiek v 95 percentách sa zväčšuje, počet jednotiek vo zvyšných 5 percentách postupne klesá. Trend v budovaní korpusov je jednoznačný: čím viac dát, tým sú to lepšie dáta.

Slovenský národný korpus by sa mal v druhej etape svojho budovania rozrásť na 600 miliónov textových jednotiek v základnom korpuse písaných

textov od r. 1955 do súčasnosti, t. j. do r. 2011, dokedy bola druhá časť projektu schválená. Tento materiál sa bude využívať predovšetkým pri tvorbe 8-zväzkového Slovníka súčasného slovenského jazyka, ktorého koncipovanie potrvá minimálne do r. 2013, ale plánuje sa na ňom aj príprava ďalších slovníkov, ktoré prispejú k exaktnejšiemu poznaniu jazykového systému slovenčiny a typologickým i iným výskumom: frekvenčný, retrográdny, koločasný slovník. Priebežne sa bude pokračovať v sprístupňovaní lingvistickejých zdrojov a slovníkov na internete, pripravuje sa ich spracovanie a distribúcia aj na CD/DVD nosičoch rovnako ako aj časti hlavného korpusu. Rozširovanie paralelných korpusov sa zameria najmä na česko-slovenský a slovensko-český paralelný korpus, ktorý môže poslúžiť ako materiálová báza na tvorbu prekladového slovníka. Osobitnou súčasťou bude budovanie korpusu hovorenej slovenčiny, ktorej výskum sa stáva jednou z dôležitých úloh viacerých slovnikových pracovísk (Prešov, Banská Bystrica, Nitra, Bratislava), a tvorba Slovenskej terminologickej databázy, ktorá v súčasnosti obsahuje vyše 3000 termínov z rôznych oblastí a mala by sa rozšíriť najmä o terminológiu z oblasti práva a ekonómie.

Oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV v Bratislave spolupracuje pri plnení jednotlivých úloh s pracoviskami na Slovensku i v zahraničí, každý druhý rok organizuje medzinárodnú konferenciu *Slovko* o počítačovom spracovaní prirodzených, predovšetkým slovanských jazykov a v plnom rozsahu naplňa všetky možnosti na elektronizáciu jazykovedného výskumu na Slovensku a stabilné postavenie slovenčiny v medzinárodnom kontexte rozvoja informačných technológií, čo pri hodnotení prvej fázy ocenili aj zahraniční posudzovatelia, keď Slovenský národný korpus zaradili medzi 5 – 8 špičkových jazykových korpusov na svete, aj vedenie SAV, keď tento kolektív odmenilo v r. 2005 Cenou Slovenskej akadémie vied za budovanie infraštruktúry pre vedu.

LITERATÚRA A ZDROJE

IVORÍKOVÁ, Helena: Využitie Slovenského národného korpusu (SNK) v školskej praxi. (SNK ako pomôcka pri vyučovaní slovenského jazyka.) <http://korpus.juls.savba.sk/publications/l> 2006.

JAROŠOVÁ, Alexandra: Národný korpus slovenského jazyka: lingvistické a počítačové aspekty. In: Kultúra slova, 2001, roč. 35, č. 4, s. 193 – 199.

ŠIMKOVÁ, Mária: Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka a Slovenský národný korpus. In: Počítačová podpora prekladu. Zborník prednášok. Ed. M. Smolík – J. Šoltys – F. Tomášik. Bratislava: Slovenská spoločnosť prekladateľov odbornej literatúry 2003, s. 15 – 19.

ŠIMKOVÁ, Mária: Slovenský národný korpus – východiská a plány. In: Slovenčina na začiatku 21. storočia. Ed. M. Imrichová. Prešov: Fakulta humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity 2004, s. 150 – 158.

ŠIMKOVÁ, Mária: Slovenský národný korpus ako pomôcka pri vyučovaní slovenského jazyka. In: K problematike vyučovania materinského jazyka a literatúry. II. Ed. M. Vojtech. Bratislava: Univerzita Komenského 2007 (v tlači); <http://korpus.juls.savba.sk/publications/>

URL: <http://korpus.juls.savba.sk>

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (4)

RUDOLF KRAJČOVIČ

bojka, f. topon. apel. (od *boj* príp. *-ka*) družina pripravená na obranu, na boj (blízke je poľ. apel. *bójka* boj, vojna). – *Bayka* 1286, *Boyka* 1302, *Bajka* 1863, dnes *Bajka*, obv. Levice; obec pôvodne patrila jobagiónom, vojenskej posádke v službách hradu Tekov (VSO I.).

bojňa, f. p. hes. *bojen*.

bojnica, f. (od *bojn-* príp. miesta *-ica*, ako v slove *strážnica*) opevnené miesto chránené valmi, priekopami, hradbami s posádkou vyzbrojenou dobovými strelnými zbraňami (psl. *bojŋnica*, najbližšie rus. *bojnica* strielňa, sloven. hist. *bojnica* miesto, otvor v hradbách pre strelnú zbraň, priestor vymedzený na boj vnútri hradu alebo na jeho okolí a pod.). – *Baimoz* 1113, *Boymuch* 1246, *Bojnice* 1808, dnes *Bojnice*, obv. Prievdza; názov pôv. usadlosti podľa názvu blízkeho hradu, ktorý bol strediskom okolitých kráľovských majetkov s povinnosťou majetky chrániť; obec pôvodne bola strážnou osadou v službách hradného panstva, preto jej názov mohol byť motivovaný touto činnosťou.

bojnička, f. dem. apel. (zdrob. príp. *-ka* od *bojnica*) opevnené miesto s posádkou určenou na bojovú obrannú činnosť (p. hes. *bojnica*). – *Boencza* 1113, *Boymuch* 1256, *Bajnoczka* 1773, *Bojnička* 1808, dnes *Bojničky*, obv. Hlohovec; pôv. *Bojnica*; názov podľa opevneného miesta s posádkou vyzbrojenou dobovými strelnými zbraňami; realnosť výkladu pôvodného názvu zvyšuje skutočnosť, že pôv. usadlosť s opevneným priestorom patrila neďalekému strážnemu hradu Hlohovec (*castrenses de Golgoch* 1237) postavenému pred príchodom stmad'. bojových kmeňov; inou oporou výkladu je, že po príchode stmad'. bojových kmeňov bolo vystavané v okolí

opevneného miesta pri obci ďalšie hradné opevnenie nazývané v stmad'. *Szolgagyőr* (*castrum Zolzgagyeriensis* 1277), vo voľnom preklade hradba s posádkou ozbrojeného služobníctva získaného zo širokého okolia; v domácom prostredí hradba sa nazývala *Posádka* (p. hes.).

bol', -a, -e men. adj. (možné v tvare *bolí*) vo význame „lepší, hodnotnejší“, prenes. „výnosnejší, prospešnejší“ (psl. *bolb*, *bolbjb* lepší, väčší, zachované v slovin. *bolji*, *boljši* lepší, stsrb. *bolji* lepší, väčší, strus. *boliji*, *bolši* väčší, lepší atď.). – *Bol* 1332, *Boly* 1337, dnes *Bol'*, obv. Trebišov; v chotári obce je väčšie rašelinisko v mŕtvom ramene Bodrogu nazývané *Bol'*, iste od *bol'*, prípad. od *bolí* vo význame „lepší, prospešnejší ako iný vodný prameň“; názov obce zrejme podľa ľud. názvu rašeliniska.

bol'ar, m. šľachtic, zeman (známe v cirk. slovien. *boljarin*, pl. *boljare*, srb., chorv. *boljarin*, bulh. *boljarin* atď.). – *Balar* 1389, *Bolyar* 1370, *Bolyarow* 1773, dnes *Boliarov*, obv. Košice; pôvodná usadlosť patrila šľachticom rodu Abov.

bole, adv. viac, vo väčšej miere, navyše (psl. *bolje*, zachované v horluž. *bole* viac, v slovin. *bolj*, *bolje* viac, srb., chorv. *bolje* lepšie atď.) v sloven. zachované v miestnom názve *Boleráz*. – *Bollerat* 1113, *Balarath*, *Balarach* 1256/tr., *Bolierat* 1297, *Bolerad* 1363, *Boleraz* 1450, *Boleracz* 1786, dnes *Boleráz*, obv. Trnava; pôv. *Boleradž*, privlast. adj. zodpovedá dnešnému *Boleradov* (dvorec s hosp. dvorom, pozemkami); reálnosť výkladu potvrdzuje archeol. objav vyššie položeného opevneného sídliska z veľkomoravského obdobia v okolí Borerázu.

Meno *Bolerad* je veľmožské meno zložené z *bole* (psl. adv. *bolje*) viac, lepšie s koreňom *rad-* od *raditi* starať sa (porov. srb. *raditi* pracovať, robiť v prospech niekoho, p. hes. *radit'*), čiže potomok veľmožskej rodiny dostal meno v nádeji, že sa bude starať lepšie, viac ako iní potomkovia.

bor, m. 1. zhromaždenie, družina; daň, poplatok (psl. *borъ*, v sloven. blízke *výbor*; *zbor*; *výber*, hist. *berne* dane, poplatky, stčes. *bor* zhromaždenie, *zbor*, poľ. blízke *wybor*; *zbior*, strus. *borъ* druh dane, poplatok, ukr. náreč. *bir* z *bór* daň, poplatok atď.). – *Borey* 1262, *Bori* 1263, *Bory* 1398, *Borowce* 1773, dnes *Borovce*, obv. Piešťany; pôv. *Bory*, usadlosť v stredoveku bola kráľovským majetkom (VSO I.), neďaleko mala základňu posádka strážcov hraníc starého Uhorska (viac v hes. *stráž*), na druhej strane Váhu je obec *Ratnovce* (*Ratun* 1240), ktorej názov bol utvorený z *raten* s významom „bo-

jojný, patriaci do družiny bojovníkov“ (porov. srb. *rat vojna*, *ratíšte* bojisko, viac v hes. *rat*, *raten*); to všetko dokazuje, že pôv. usadlosť *Bor* (1263) vznikla na strategickom stráženom mieste, preto pri výklade názvu sa v hesle dáva prednosť výkladu „družina strážcov“ pred výkladom z apel. *bor* borový les; napokon motiváciou vzniku názvu mohla byť povinnosť strážcov vyberať poplatky od povozov, ktoré dôležitou Považskou cestou prechádzali cez toto kráľovské strategické územie.

bor, m. 2. druh dane, poplatky z mýta a pod., p. hes. *bor*, m. 1.

bor, m. 3. ihličnatý strom, *Pinus silvestrus*, borový les (psl. *borъ*, sloven. *bor*, *bôr* borovica, sosna, borina, stčes. *bor* borový les, les, stpoľ. *bór* ihličnatý les, poľ. *bór* hustý, starý les atď.); p. hes. *borov*.

borcov, -a, -o, men. adj. od *borec* bojovník (p. hes. *borec*). – *Borcfalva* 1302, *Borczfalwa* 1514, *Borczfalwa*, *slauis Borczowa* 1736, dnes *Borcová*, obv. Turčianske Teplice; názov v ľud. prostredí mal formu men. adj. *Borcova* (usadlosť s dvorom, s pozemkom), potvrdzuje to aj úrad. maďar. názov *Borczfalva* (1302), v prekl. usadlosť patriaca borcovi, čiže usadlosť s chotárom darovaná bojovníkovi za zásluhy v službách mocenského dvora; nemožno celkom vylúčiť najmä s ohľadom na hist. maďar. názvy (*Borcfalva* 1302), že v pôvodnom názve usadlosti nie je skryté rodinné či rodové meno *Borec*, to však rovnako dokazuje existenciu apel. *borec* s významom „bojovník“, pretože od neho muselo byť utvorené a nie od apel. *borec* s významom „malý borový les“.

Borčane, pl. ľud. pomenovanie družiny utvorenej z mužov usadlosti s úlohou brániť jej obyvateľov pred nájzdami cudzích dobyvateľov (názov od *borec* kolekt. príp. *-jane*, *-'ane*). – *Borscan* 1113, *Borchan* 1417, *Male Borczany* 1773, dnes *Borčany*, obv. Topoľčany; uprednostniť výklad z apel. *borec* bojovník pred apel. *borec* menší borový les umožňuje pôvodný názov bezprostredne susediacej obce *Pečeňany*; záznam jej názvu z r. 1323 *Besenyer* prezrádza, že pôvodne to bola osada Pečenehov, ozbrojených kráľovských strážcov severného hraničného pásma starého Uhorska, ktorí za potravu robili výjazdy do okolitých obcí (p. hes. *Pečenehovia*).

borec, m. stredoveký bojovník, člen bojovej družiny, ktorá pri bojových nájzdach borila, búrala, ničila (psl. *borьсьь*, sloven. dnes zápasník v športe, *borec* bojovník, čes. *borec* zápasník, bojovník, srb., chorv. *borac* bojovník, zápasník, strus. *borec* bojovník atď.); p. hes. *borcov*, *Borčane*.

boreč, borča, borča, hist. men. adj. od *borec* bojovník (p. hes. *borec*) vo význame „patriaci družine bojovníkov, člen bojovej družiny“ (v sloven. formou totožné *lovča* od *lovec*, p. hes. *loveč*, *lovec*). – *Bork* 1238, *Borchycz* 1496, *Borcicz* 1773, dnes *Borčice*, obv. Trenčín; pôv. *Borča*, neskôr *Borčica* (ná-zov rozšírený o príp. miesta *-ica*) miesto borcov ozbrojenej skupiny; reálnosť výkladu zvyšuje skutočnosť, že pôvodná usadlosť vznikla na strategickom mieste pri odbočke cesty z Považskej cesty pozdĺž rieky Vlára k Vlárskemu priesmyku na Moravu, kde pri pravom brehu rieky Moravy pri hornom toku Vlára je moravská obec Štítina (*Ščitne* 1464, *Ssczytna* 1671, dnes *Štítina nad Vlárí*, MJM II.) od *štítina*, t. j. obec v blízkosti posádky s povinnosťou strážiť vchod do strategického Vlárskoho priesmyku.

borina, f. rozborený, rozrušený povrch zeme, plochy krasovej horniny a pod. (od *boriť* príp. miesta *-ina*), p. hes. *borinka*.

borinka, f. dem. od *borina* rozborený povrch zeme, kras (p. hes. *borina*) dem. príp. *-ka*. – *Borynka* 1273, *Borostyan*, *Peylensstain* 1439, *Paistun* 1786, dnes *Borinka*, obv. Bratislava; motiváciu vzniku názvu zrejme bola rozviklaná, rozborená časť chotára pôvodnej usadlosti nazývaná *Borinský kras* s vyvieracami, s jaskyňou a údolím nazývaným *Prepadlé*, v okolí je listnatý les; to sú skutočnosti, ktoré umožnili dať prednosť výkladu názvu od apel. *borina* s významom „rozborená zem, kras“ pred apel. *borina* s významom „borový les“.

V stredoveku obec mala podľa hist. záznamov aj paralelné nemecké názvy *Bernstein* (*Burustian* 1322) od apel. *Bernstein* jantár, iste motiváciou názvu bola Jantárová cesta, pri ktorej sa pôv. usadlosť nachádzala; iný názov obce bol *Beilenstein* (*Peystenstain* 1439) z nem. *beilen* sekať, osekávať a *Stein* kameň, skala, vo voľnom preklade „osekané, strmé skalisko“, prenes. „hrad na strmom akoby osekanom skalnatom brale“, dnes *Pajštún* názov hradu.

boriť, verb. viesť boj, v boji búrať, boriť (psl. *boriti*, sloven. *boriť* rúcať, búrať, prenikať, stčes. *bořiti*, búrať, ničiť, srb., chorv. *boriti se* bojovať, rus. náreč. *boriťsja* bojovať, boriť sa s niečím atď.); p. hes. *borec*, *boreč*, *Borčane*.

borov, -a, -o, men. adj. od *bor* borový les (p. hes. *bor* 3) príp. *-ov*, zo spojenia *borov les*, t. j. borový les. – *Borou* 1543, *Borove* 1773, dnes *Borov*, obv. Medzilaborce; jedna z miestnych častí má názov *Borievča*. – *Borowa* 1773, predtým *Joachimstale* 1589, v prekl. „údolie, dolina patriaca Joachimovi“,

dnes *Borová*, obv. Trnava. – *Borowo* 1646, *Welké Borowé* 1808, dnes *Veľké Borové*, obv. Liptovský Mikuláš. – *Borovo cum Szvinyarki* 1696, *Borowe* 1773, *Malé Borowé*, *Swiňarki* 1808, dnes *Malé Borové*, obv. Liptovský Mikuláš (p. hes. *sviňar*).

Orientačné prívlastky *Borský*, ľud. aj *Burský* v názvoch obcí *Borský Peter*, *Borský Mikuláš*, *Borský Jur* na Záhorí sú z r. 1927 (p. hes. *búr*; *burský*).

bošák, m., ľud. *bošák*, m. kto chodí bosý, nemajetný, chudobný človek, prípad. rehoľník odkázaný na dary, od *bosý* s expr. príp. *-jak*, *-’ak* ako v slove *chudák* (porov. stčes. *bošák* bosý človek, bosý mních, stpoľ. *bosiak*, v náreč. *na bosiaka* boso, rus. *bosjak* tulák, biedny človek atď.); p. hes. *bošáci*.

bošáci, m. pl. ľud. *Bošáci* z *bošáci* (porov. stpoľ. *bosiak*, rus. *bosjak* ľudia chodiaci bosí), prenes. chudobní, nie veľmi majetní ľudia, preto nútení opúšťať domov za prácou a pod. – *Bosach* 1380, *Bossacz* 1598, *Bosacza* 1773, dnes *Bošáca*, obv. Nové Mesto nad Váhom; motívom pre okolie pomenovať pôv. usadlosť expr. názvom *Bošáci* (z toho *Bošáci* po zmene *š* na *ň*) bola chudoba jej obyvateľov zapríčinená iste nie veľmi výnosným chotárom, v časti chotára obce je erózna kotlina, plochy vápencových hornín, pieskový masív a pod. (VSO I.), neskôr aktivitou obyvateľstva, ktoré sa začalo venovať hlavne ovocinárstvu, vinohradníctvu, obchodu a pod., z pôv. usadlosti sa vyvinula hospodársky prosperná obec.

božec, m. **božek**, m. menší sloven. bôžik, socha pohanského bôžika (psl. *božьць*, *božькь*, sloven. dnes *bôžik*, *božec* má význam „epilepsia, ľud. zrádnik“, známe v stčes. *božec* pohanský boh, stpoľ. *božec* pohanský boh, srb., chorv. *božak*, hist. pohanský bôžik atď.); p. hes. *božeč*, *božnica*.

božeč, bošča, bošče, men. adj. od *božek* (psl. *božьkjь* po zmene *kj* na *č*) v tvare fem. *božca* (z psl. *božьkja*) v názve *Božča* zo spojenia *Božča* (svätyňa), t. j. svätyňa so soškou pohanského bôžika. – *Bazza* 1321, *Bozchia* 1323, *Boscha* 1344, *Božnica* 1808, dnes *Božčice*, obv. Sečovce; z hist. dokladov je zrejmé, že obec mala v stredoveku paralelný názov *Božnica* (1808); p. hes. *božnica*.

božnica, f. kultová pohanská svätyňa so soškou bôžika (psl. *božьnica* miesto pohanského kultu, sloven. náreč. *božnica* modlitebňa, stčes. *božnicě* pohanský chrám, stpoľ. *božnica* svätyňa, strus. *božnica* svätyňa atď.). – *Bozchia* 1323, *Bosnicza* 1773, *Božnica* 1808, dnes *Božčice*, obv. Sečovce. Dnešný názov *Božčice* je novší, vznikol r. 1927 s prihliadnutím na hist. doklady *Bozchia* (1323) a *Boscha* (1344).

bradlo, n. pevná ohrada, spevnený plot, palisáda, nižšia kamenná ohrada, prenes. ostro zahladené skalisko, neprechodný útes (psl. *bradlo* z *bordlo*, sloven. *bradlo*, v náreč. *bralo* vysoké vyčnievajúce skalisko, vo východoslov. nárečiach hrobľa, priehlbina na uskladnenie krmnej repy, zemiakov prikrytá navfšením hliny obyčajne zmiešanej so slamou, vyšší stoh zo slamy, z krmovín a pod. (SSN I.), stčes. *bradlo* skalisko, skalný útes, *bradla* hradba, val, pol'. náreč. *brodlo* stoh slamy, sena, blízke *zaborolo* vyšší pevný múr opevnenia atď.); p. hes. *bradno*.

bradno, n., pôv. men. adj. v tvare neutra z *bradlno*, to od *bradlo* adj. príp. *-no* (p. hes. *bradlo*), pevným plotom ohradená rozsiahla pastvina, lúka na pasenie dobytky, oviec, žriebät. – *Lachhaza* 1413, *Lachlehota* 1450, *Bradna* 1467, *Bradno* 1808, dnes *Brádno*, obv. Rimavská Sobota; forma názvu vznikla po zjednodušení kons. skupiny *-dln-* na *-dn-*; motiváciou vzniku pôv. názvu bola pevná ohrada lúčnej pastviny; svedectvo o tom podáva usadlosť obývaná valašskými pastiermi, čo dokazujú staršie záznamy jej názvov utvorených od etnického mena *Lach-*, ľud. *Lach*, napr. *Lachlehota* (1450), t. j. osada Valachov, pastierov oviec a dobytky, na istý čas oslobodená od daní a iných dávok (p. hes. *lehota*); obec založili na valaskom práve a tradične sa jej obyvatelia venovali veľkochovu dobytky.

brána, f. uzavretý vchod v ohrade do dvora, do záhrady, do hradného dvora obyčajne strážený, prenes. strážená uzávera cesty vedúcej do strategického priestoru, do areálu okolo hradu, do areálu mýtnej stanice, do priemysku, do brodu a pod. (psl. *brana* z *borna*, sloven. *brána* väčší vchod do domu, do dvora, zariadenie z dreva alebo zo železa s pevnou uzáverou, ktoré bráni voľne prechádzať vchodom hlavne do dvora, do hosp. budov a pod., stčes. *brána* obranné opevnenie, stpol'. *brona* strážená brána, strážnica atď.); p. hes. *brančie*.

brančie, n. hist. **brančé**, n. širší priestor okolo cestnej brány, cesty osobitne chránenej zátarasami pri mýtnych stanicach, pri vchode cesty k hradom, k hradnému dvoru alebo k iným strategickým miestam. – *Berench* 1156, *Berench* 1246, *Berensch* 1786, dnes *Branč*, obv. Nitra; obec vznikla v priestore križovatky ciest, jednej smerujúcej od juhu do strategického areálu Nitrianskeho hradu, druhej smerujúcej od juhovýchodu, od Vyšehradu k stráženému brodu cez Váh a odtiaľ k Bratislavskému hradu; strategický význam okolia tejto križovatky dokazujú strážne stanovišťa z 10. stor. staro-

maďarských bojových kmeňov v podobe kruhu okolo nej (o staromaďar. kmeňoch Kn. AECO IV.): na juhu mal strážnu základňu kmeň Kér (*Ker* 1113, *Keer* 1269, dnes *Milanovce*), na západe Tarján (*Taran* 1269, dnes *Štefanovičová*) a na severe bližšie k Nitrianskemu hradu popredný staromaďarský kmeň Magyar (*Megerd* 1247, *Megered Berench* 1311, dnes *Ivanka pri Nitre*). – *Zobodycha cum castro lapideo Berench* 1241, *Berench* 1297, dnes *Podbranč*, obv. Senica, maďar. *Podbrancsi*, z *Brančie* (*cum castro lapideo Berench* 1241), ktorý strážil strategický priechod cez Malé Karpaty. K záznamu *Zobodycha* (1241), p. hes. *sobota*, *sobotište*.

brat, m. **brater**, m. (s famil. príp. –*ter*; ako v *mater*, lat. *frater* brat) mužský súrodeneц, člen veľkorodiny, člen rodiny, prenes. člen bratstva rehoľníkov, prípad. úctivé oslovenie muža a pod. (psl. *braterъ*, *bratъ*, sloven. *brat*, čes. *bratr*, poľ. *brat* atď.); p. heslo *braté*, *bratský*, *bratka*.

brať, hist., verb., *brati* viesť boj, boriť sa, zápasiť (psl. *brati* z *borti*, cirk. stsl. *brati*, *brati se* viesť boj, zápasiť, v stčes. v os. mene *Bořivoj*, stpoľ. *bróc się* viesť boj, strus. *boroti* bojovať, srb., chorv. z cirk. stsl. *brati* bojovať atď.); v sloven. zachované v zložennom veľmožskom mene *Braslav*, z ktorého vznikol pôvodný názov Bratislavy. – *Braslavespurch* 907 (Aventín v 16. stor. z *Annales Juvavenses antiqui* z 10. stor.), *Brezalauspurc* 907 (z *Annales Juvavenses maximi*, 12. stor.), *Preslawaspurch* 1052, *Bresburg* 1108 atď., SJS II.) z neho ľud. *Prešporek*, dnes *Bratislava*, hlavné mesto Slovenska; *Braslav* (psl. *Braslavъ* zložené veľmožské meno z *bra-*, to z *brati* vo význame „bojovať“ a apel. *sláva* dobrá povest’); potomok veľmožského rodu dostal od starších meno v nádeji, že bude viesť víťazné boje a tak získavať slávu sebe a svojmu rodu.

braťé, m. pl., dnes bratia, hist. združné alebo rehoľné bratstvo (psl. *bratъje*, v sloven. *bratia*, v náreč. *brati*, *brace*, stčes. *bratřie* bratia, rehoľníci, poľ. *bracia* atď.). – *Berethe* 1227, *Berethey* 1349, *Braczejowcze* 1773, dnes *Bracovce*, obv. Michalovce; pôv. *Bratě* (v záznamoch so stmaďar. konc. –*y*, –*i*, preto záznam r. 1773 *Braczejowcze*), z toho po náležitých nárečových zmenách *Brace*, z neho dnešná forma názvu *Bracovce*; vznik názvu pravdepodobne motivovalo zachovávanie združného bratstva so spoločným majetkom.

SKRATKY

Literatúra: Kn AECO IV. – KNIEZSA, Istvan: *Ungarns Völkerschaften in XI. Jahrhundert*. In: *Archivum Europae Centro-orientalis IV*. Budapest 1938, s. 241 – 412.

MJM II. – HOSÁK, Ladislav – ŠRÁMEK, Rudolf: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Academia 1980.

SJS II. – STANISLAV, Ján: *Slovenský juh v stredoveku II*. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004.

SSN I. – *Slovník slovenských nářečí I.*, ved. red. I. Ripka. Bratislava: VEDA 1994.

VSO I. – *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku I*. Bratislava: VEDA 1977.

Skratky jazykov: bulh. – bulharský, cirk. stslovién. – cirkevná starosloviénčina, čes. – český, horluž. – hornolužický, chorv. – chorvátsky, lat. – latinský, ľud. – ľudový, ľudovo, maďar. – maďarský, náreč. – nárečie, nárečovo, nem. – nemecký, poľ. – poľský, psl. – praslovenský, rus. – ruský, sloven. – slovenský, slovin. – slovinský, srb. – srbský, stčes. – staročeský, stmaď. – staromaďarský, stpoľ. – staropoľský, strus. – staroruský, stsrb. – starosrbský, ukr. – ukrajinský, vslnár. – východoslovenské nárečie.

Iné skratky: adj. – adjektívum, apel. – apelatívum, a pod. – a podobne, archeol. – archeológia, archeologický, atď. – a tak ďalej, dem. – deminutívum, dokl. – doklad, expr. – expresívny, f. – femininum, famil. – familiárny, hes. – heslo, hist. – historický, kolekt. – kolektívny, konc. – koncovka, koncový, kons. – konsonant, m. – maskulínium, m. – miesto, men. adj. – menné adjektívum, n. v. – nadmorská výška, napr. – napríklad, obv. – obvod, os. meno – osobné meno, p. – pozri, pl. – plurál, porov. – porovnať, porovnaj, pôv. – pôvodný, prekl. – preklad, prenes. – prenesene, prenesený, príp. – prípona, prípad. – prípadne, prívlast. – prívlastok, prívlastňovací, r. – rok, roku, v roku, t. j. – to jest, topon. – toponymický, vyskytujúci sa len v zemepisných miestnych názvoch, tr. – transsumpt, odpis, úrad. – úradný, úradne, zdrob. – zdobnený, zdobnenina, deminutívum.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Staropazovská kuchyňa

Polievky

ANNA MARIČOVÁ

Každý národ má špecifickú kuchyňu, čiže jedlá, ktoré ho charakterizujú a podľa ktorých je známy. Tak je to i so Slovákmi. Slováci na Dolnej zemi si zachovávajú nielen mnohé staré zvyky, ale i charakteristické jedlá. Jedlá v jednotlivých tunajších slovenských osadách sa iba čiastočne líšia. Mnohé z nich sa už nepripravujú, ale zachovali sa v pamäti starších ľudí. (V rámci Srbska je Vojvodina, v ktorej žijú Slováci, a tú tvoria tri celky: Báčka, Banát a Sriem. Budjanovce sú malá srbská dedinka v Srieme. Stará Pazova je takisto v Srieme, ale pomerne ďaleko od Budjanoviec.)

Tento príspevok je časťou väčšej štúdie o jedlách a nápojoch v Starej Pazove, ktorej cieľom je zaznamenať časť minulosti, aby nezmizli stopy po nej s odchodom ľudí, ktorí sa na ňu pamätajú.

Staropazovská kuchyňa bola i bohatá, i chudobná, vyskytovali sa v nej jedlá, ktoré si ľudia mohli pripraviť. Niektoré jedlá sa chystali iba pri osobitných príležitostiach, ktoré súviseli so zachovanými zvykmi a obyčajmi, iné každý deň. Vedelo sa, čo sa jedáva na raňajky, čo na obed a čo na večeru, čo na sviatok, čo v nedeľu a čo vo všedný deň – od pondelka do soboty.

Na obed sa jedli polievky, mäsité alebo múčne jedlá, zemiaky, niekedy boli i prílohy, šaláty alebo omáčky. Dakedy sa obed končil zákuskami. V tomto príspevku sa zameriame iba na polievky, ich druhy, prípravu a konzumáciu.

V Starej Pazove je veľký rozdiel medzi *supou* a *poluoukou*. *Supa* je slávnostný druh polievky, varí sa v nedeľu, na sviatky, na svadbách, ale aj vtedy, keď *sa spréna miska* (keď sa chystá jedlo pre *posťel'kiňu* – ženu po pôrode). Varí sa vo veľkom hrnci (asi 7l), aby sa doň vmestila celá sliepka. V oboch prípadoch ide o teplé tekuté jedlo. *Supa sa ňezaprázala*. Varila

sa tak, že sa do vody najprv dalo mäso. Niekedy to bola sliepka, inokedy *dropke* (slepačie vnútornosti: *zúzik* – žalúdok hydiny, *pečénka*, *nohe*, *hrlo*, *hlava*...) alebo hovädzie mäso, kosti alebo *loj*, ktorý sa kupoval v *mäsiarni* (tesne pred varením) – taký kúsok vážil okolo 100 g. Sliepka sa musela najprv zarezať. Ak sa zarezala trochu skôr, dávala sa v letnom období do plátennej *kapseli*, zaviazala sa na *štráng* a spustila sa do studne, nad vodu, aby ju *muxe* *ñezapľu*li. (Tak sa robilo s akýmkoľvek mäsom, lebo nejestvovali chladničky a mrazničky.) Potom sa očistila zelenina, *zelem*: mrkva, *petržlam* z *listokami*, paštrnák, *celer*, hlávka cibule z *luskou* (s vrchnou šupkou) a upiekla sa na sporáku, aby *supa* mala peknú farbu (niekto kládol i strúčik-dva cesnaku). Keď sa mäso a zelenina uvarili, vyberali sa von a *supa* sa zavárala z *rezančkami*. Niekto *supu* aj cedil cez *dierkavú varečku*. *Rezančoke* boli krajšie, ak boli tenšie. Aby mali peknú žltú farbu, do cesta sa dávali sušené kvety *šofránu*. Voľakedy sa *rezančoke* miesili tesne pred zaváraním, najčastejšie z *eňiho vajca*, a krájali sa ostrým nožom na špeciálnej doštičke – na *lopáriku*. Zamiesila sa *lokšička*, rozvalkala natenko, zakrútila na váľok, rozkrojila po dĺžke a potom ešte raz po dĺžke na polovicu, to sa dalo spolu a krájalo tesne vedľa prstov natenko.

Keď sa v *supe* varila celá sliepka, niekedy sa dala zapiecť alebo sa *poxuvala* (obaľovala v trojobale) a *pražila* a potom sa jedla ako hlavné jedlo. Ak sa sliepka nezapekala, obyčajne sa jedla zo *zmáčankou* (omáčkou). Podobne sa jedlo i hovädzie mäso. No niekto zase hovädzie mäso uvaril v *supe*, aby bola dobrá, a keď vychladlo, *zomleu* a *robiu* *túfti* (fašírky).

Poľiouke boli každodenné jednoduché tekuté teplé jedlá, ktoré sa v jednotlivých osadách alebo i v rodinách chystali inak. Varili sa *fšerpeňi* (druhu varnej nádoby) – *tučověj* (kameninovej) alebo *kalajsuvaňej* (emailovej). Na Slovensku sa stretávame s rozdelením na sladké a kyslé polievky. V Starej Pazove sú slané alebo kyslé polievky, sladká je iba *slatká kapusta*, aby sa odlišila od kyslej kapusty.

Kyslé polievky sa kyslili octom. Na prvom mieste to bola *kislá poľiouka*, ktorá sa obyčajne varila na svadbe (*prví večer*). Táto polievka sa zapražala s *cibuľou*. Keď sa cibuľa trochu popražila, pridala sa múka, takisto sa trochu popražila, ale nesmela sčervenieť. Potom sa zaliala z *vodou*, pridalo sa mäso nakrájané *na kocke* alebo vnútornosti z prasaťa alebo barančat'a, rozličné kosti alebo slepačie *dropke* a *na kolieská* nakrájaná mrkva. Keď už bolo

mäso skoro uvarené, pridala sa umytá *pirinža* (ryža), polievka sa osolila, položilo sa *hrubuo čiernu koreňia a bopkovi list*. Polievka bola biela, lebo sa do nej nedávala mletá červená paprika ako do iných druhov polievok. Nieкто do nej prilieval mlieko alebo smotanu a kyslila sa octom. (V niektorých rodinách dávali i mletú papriku alebo *mexúri zo šimički* – sušené malé štipľavé papričky.) Keď sa kyslá polievka varila doma, často sa do nej dávalo masťné, menej hodnotné mäso, ale vždy čerstvé (nie údené).

Kyslé polievky sa varili aj *zo zeleňiho buobu* (zelenej fazule), z *bobacu* (druhu fazule s veľkými zrnami) a dnes pribudla aj *s tekvičkou* (z patizónov). Tie sa takisto zaprážali *s cibulou*, ktorá sa trochu poprážila, potom sa pridal *pokrájaňi zeleňi buob* alebo *vilúpaňi bobac*, ktorý *sa dinctuvau* (dusil) s postupným dolievaním vody. Keď strukoviny *odmeknu*, dolieva sa sladké alebo kyslé mlieko *zo zátrepkou*. Na konci sa ešte dolievala voda, solilo sa a kyslilo octom.

Voľakedy bolo zvykom kysliť si octom i *suxú fazuľu*. V niektorých rodinách si fazuľu octom kyslili iba na druhý alebo tretí deň. Ak bola fazuľa veľmi riedka, mohli sa do nej dať *glgančoke* (druh halušiek). *Suxá fazuľa* sa voľakedy viac podobala polievkam – bolo v nej asi o polovicu zrn menej, ako keď ju varíme dnes. Nieкто si do *buobu* prilieval i paradajkový pretlak alebo si nadrobno krájal cibuľu.

Čiastočne kyslá bola i *jablčkouka* – paradajková polievka, ktorá sa tiež zaprážala *s cibulou* a múkou, pridala sa červená mletá paprika, voda a doma varený paradajkový pretlak. Niekedy sa v nej varila i klobása. V rôznych domácnostiach sa inak zavárala. Najčastejšie sa do nej dávala *zamrvénka* – čerstvo zamiesené cesto *sa reseľovalo na reseľove* (strúhalo na strúhadle) priamo do polievky. Nieкто robil *štipkance* – kúsky cesta sa rukou trhali do polievky – *glgaňi, flékice* alebo sa dávala ryža. Nieкто zase trochu *vitrepau* vajíce – polievka sa odložila zo sporáka a cez vidličku sa do nej vlievalo vajíce. Nieкто si do *jablčkouki* dával cukor.

V Pazove boli známe *slepečia, husacia, kačicia, hovezia, morčacia a holubacia supa* a polievky *zasa boli kislá, hraxová, krumpľová* (zemiaková), *leveška* (rascová s cibuľou), *brehóuska* (brehovská) a *šeňia* („všedná“) *poliouka*...

Hraxová polievka sa varila podobne ako polievka zo zelenej fazule, ale sa do nej nedávalo mlieko, len voda. V nej sa obyčajne varila i *suxá klobása*

(údená), nakrájaná buď na kúsky, alebo na kolieska, nadrobno nakrájané zemiaky a mrkva. Zavárala sa *gľganami* alebo *fľekicami*.

Krumpľová polievka alebo *krumpľóuka* sa varila, keď sa varili zemiaky za *geľéďiňe* (na zemiakové knedle) alebo za *šuxnódl'e* (na zemiakové valčeky). Voda zo zemiakov sa zlievala na upraženú a *opaprikovenú* cibuľu. Sem sa ešte dolievala *halušková voda* (voda, v ktorej sa varili cestoviny) a kládli sa čerstvé *celerovje listi*. Táto polievka bývala hustejšia, nezavárala sa, ale sa do nej *krajkal'i hoľie geľéďiňe* alebo *šuxnódl'e*.

Podobná polievka sa varila i vtedy, keď sa varili rezance. Na masti sa upražila cibuľa, dala sa sladká alebo *horká* (štipľavá) mletá paprika a do toho sa naliala *halušková poľiouka*. Do nej sa dávali *hoľie rezance*. Ak sa varili zemiaky na posýpku, potom sa i do tejto polievky dolievala *krumpľová voda*.

V mnohých rodinách sa na *zabijačku* varila *leveška*. Najprv sa čerstvé mäso s *xrptiňe* prevarilo vo vode. Do *miski* sa na kolieska nakrájala surová cibuľa, zaliala sa vriacou vodou, v ktorej sa varilo mäso, a dala sa do nej *rost'* (rasca – preto ju v niektorých rodinách volajú *rostóuka*). Potom sa do toho *potkoilo xľeba* (nakrájalo na malé kúsky) a posolila sa – „vegeta“ sa nedávala, ako sa to robí teraz. To si každý potom bral do taniera a jedol. Cibuľa zostala dosť tvrdá a mnohí ju nemali radi. Polievka mala výraznú cibuľovú vôňu. *Leveška* sa jedávala na obed a po nej sa jedla *xrptina* a zemiaky. Dnes si ju iba občas niekto uvarí – *o-žiadosti*.

Niekedy sa varila i polievka zo *suxiho mesa* (údeného), obyčajne s *xrptiňe*. Príprava bola rovnaká ako pri ostatných polievkach, lenže v tejto polievke sa varili i zemiaky, ktoré sa aj s mäsom po uvarení vyberali. *Pogňiavili sa*, zaliali horúcou masťou, do ktorej sa dala drobná červená paprika – preto sa volali *krumpľe na červenuo*, a jedli spolu s mäsom a kyslým zeleninovým šalátom – kyslou paprikou, uhorkami alebo kyslou kapustou. Rovnako sa varil i *nasoleňi jazik*. Z uvareného jazyka sa strhla biela kožka, potom sa jazyk pokrájal na kúsky a jedol so zemiakmi a *zmáčajkou*, najčastejšie *jablčkovou* (paradajkovou), no v niektorých rodinách i s *bielou*. Do takýchto polievok sa zavárali *fľekice*. *Fľekice* sa robili z toho istého cesta ako *rezančoke*, ale cesto sa krájalo na štvorčeky. Táto polievka sa varievala vo štvrtok.

Vo štvrtok sa varila i polievka so slepačím mäsom. Najprv sa na masť upražila cibuľa, dala sa drobná paprika, voda, pokrájané kurča a dva-tri

nadrobnopokrájané zemiaky. Polievka sa zavárala väčšími *fľekicami* (*kmotróuskima*). Jedlo sa všetko spolu.

Kapusná políouka bola voda z kyslej kapusty, ale i polievka z kyslej kapusty uvarená na rovnaký spôsob ako skôr spomenuté polievky. Obyčajne sa varila s údenou klobásou.

Väčšina Pazovčanov mala *viňice v Breháx* a tam sa pripravovala chýrečná *brehóuska políouka*, o ktorej sa hovorilo, že je najlepšia – lebo sa varí z vody, ktorá bola vzácna, ktorá sa čerpala z takých hlbokých studní, v ktorých často nebolo vidieť dno. Studní nebolo veľa a voda sa nosila *f túpax* (asi 20 l nádobách z pálenej hliny) alebo vo vedrách a doma sa prelievala do *krčahóu*, z ktorých sa obyčajne pila, alebo do plechových nádob, tzv. *kantičkóu*. Dakedy sa v rade na vodu muselo dlho čakať. Táto polievka sa varila, keď sa išlo niečo robiť, ale i keď *sa budánilo* (strážilo hrozno – tak sa trávili letné prázdniny) a *oberalo*. Najprv sa nadrobno nakrájala slanina a popražila sa, potom sa pridala cibuľa, drobná paprika a nadrobno pokrájané zemiaky a polievka sa zavarila *glganami*. *Brehoučania* preto často nazývali Pazovčanov *glganári* a hovorili, že keď Pazovčania idú *do Brehóu*, už na *Vise* (vršku, z ktorého už vidno vinohrady) začínajú *trepáť glgaňi*. (Väčšina Pazovčanov mala vinice *v Breháx*; *Brehe* sa dnes úradne volajú Slánkamenské Vinohrady).

Polievky, v ktorých sa nevarí mäso, sú *prázne* alebo *šeňie*. Zavárali sa *zmrvéňkou* alebo *glgančokami* a v Pazove ich väčšinou varievali v pondelok. Niektorí ich varievali aj v sobotu, keď *sa rostáhuvalo réjteša* (závin), a vtedy sa zavárali *táškami* – to boli kúsky cesta, ktoré sa *optáhuvalo* a ktoré sa už ďalej nedalo *rostáhuvať* – vtedy sa upieklo *fťapši* pomedzi *réjteše*, polámalo sa a zvyšok sa odkladal *do plátrovej kapselki do komore na kľiňec*.

Cez týždeň sa popri polievkach často pieklo *s cesta* – *naliato réjteša*, *kifľice* (kysnuté koláče), *bagáňike* (pagáče), *škvarkové* alebo *tvarohové*, *réjtešika*, *pampúxa*, *krumpľouňika* (šišky zo zemiakového cesta), *nadlacke* (parené buchtu).

Čisto sladká polievka, ktorá sa v Pazove ani nenazýva polievkou, je *zmrvéňka mlieková*, ktorá sa varí tak, že sa do vriaceho mlieka *reseluje* čerstvo zamiešané cesto z vajca, múky a vody. Keď sa cesto uvarí, cukrí sa podľa chuti, kto koľko chce. V niektorých domácnostiach sa namiesto po-

lievky jedlo mlieko z *rezancami*. Do mlieka sa dávali holé rezance a cukor podľa chuti.

So všetkými polievkami okrem *zamrvénki mliekovej* sa jedol chlieb. Nieкто si chlieb do polievok *drobiu*. So *supou* sa chlieb zvyčajne nejedáva, no sú i takí, čo to robievajú, a o nich sa hovorí ako o výnimkách.

Mnohé z týchto jedál sa v Starej Pazove takto varia dodnes.

ROZLIČNOSTI

Swarovského krištále

Na otázku, aké *i* sa píše po *r* v slove *kryštály*, možno dopovedať iba jedno: V nominatíve množného čísla má príponu *-y* podľa skloňovacieho vzoru *dub* iba podstatné meno *kryštál*, kým podstatné meno *krištál* sa skloňuje podľa vzoru *stroj* a v nominatíve množného čísla má príponu *-e*: *krištále*. V poslednom čase sa však s touto otázkou obracajú na jazykovú poradňu volajúci v súvislosti so slovenským ekvivalentom pomenovania *Swarovski Crystals*, s ktorým sa dnes stretávame v rozličných textoch v rozličných podobách, ako *Swarovského kryštály*, *Swarovského krištále*, *kryštály (krištále)* *Swarovski*, *swarovské kryštály* a pod.

Šperky, ktoré sa dnes predávajú na celom svete, sú pomenované podľa podnikateľa českého pôvodu Daniela Swarovského, brusiča krištáľového skla, ktorý sa koncom devätnásteho storočia presťahoval do Tyrolska a založil so synmi továreň na brúsne kotúče. V roku 1931 začali Swarovski vyrábať brúsené sklíčka – ozdoby, ktoré sa našívajú alebo novšie lepia na šaty a doplnky a ktoré zdobili róby nejednej filmovej hviezdy. V šatách husto posiatych *Swarovského krištálmi* prišla zaspievať aj Marilyn Monroe prezidentovi J. F. Kennedymu. V sedemdesiatych rokoch sa začala firma Swarovski venovať výrobe figúrok z brúseného krištáľu a luxusnej bižutérie a šperkov, ktoré sa dnes predávajú aj na Slovensku. Rovnako ako figúrky aj bižutéria a šperky sa vyrábajú z brúseného vysokoakostného číreho skla s vysokým indexom lomu – z *krištáľu*. Šperky a ozdoby z produkcie firmy Swarovski sa teda nazývajú *krištále*, resp. *krištál*. Prvú časť názvu tvorí genitív priezviska *Swarovski* – *Swarovského*, ktorým sa vyjadruje privlastňovanie, ak priezvisko má podobu prídavného mena, a ktorá sa píše s veľkým začiatočným písmenom. Názov šperkov a ozdôb má mať správnu podobu *Swarovského krištále*, resp. *Swarovského krištál*, napr. *Hitom tohtoročnej sezóny sú*

plavky zdobené Swarovského krištálmi. – Repliky britských korunovačných klenotov sú vyrobené zo Swarovského krištáľov. – Niektoré nepravé diamanty vyzierajú na svadobných fotografiách ako čierne bodky, preto je lepšie nahradiť ich Swarovského krištálmi.

Katarína Kálmánová

KS

SPRÁVY A POSUDKY

---

*Partieka a tvárka, alebo tvary a tváre života a práce profesora
Jozefa Mlacka*

Hovorí sa *Nežartuj, s kým si nerástol, keď si mu nie roveň*, no ako krajan, a verím, že aj *spriaznená duša*, dovolím si viniť, ktorý, dúfam, ešte stále *rezný* jubilant s úsmevom a pobavením prijme.

Človek

Ako sa hovorí *Nemeraj chlapa do korca, ani na mece*,
lebo aj *Malá hrudka môže byť samý syr*,
a aj keď *Je dukát malý, veľa platí*.
A hoci jubilantovi *Je už popoludní*,
Má už po rorátoch,
ešte stále *Má rez*,
Je to starý kalendár,
ešte zďaleka *Nie je na nágu*,
ešte môže dlho *Mladších košťalať mi orechy ráňať*,
nie sú ešte jeho *Cepy na kline* ani sa ich *Na kvačku nechystá zavesiť*.
Iné sú však jubilantove *Harmálesy ako na psej koži písané*,
tam vidno, ako *svoju najdrahšiu partieku vždy na päť prstoch mal*.

Povaha

Nikdy *Čiapky* pred inými *nedral*
ani *Kepeňom neobracal*,
či *Kepienkom neskrúcal*.
Nikdy však nebol *Hrubých uší*
ani *Hrubej kože človek*.
Jeho nátura *Nemá žľče*,
nikdy *Nemal triesku za uchom*

ani *Vlasy na zuboch*.
Iných *Kosti jazykom nelámam*,
ale všetko vždy *Cez sito na koryto dával*.
Nikdy si *Cudzím hanbu netrúbil*,
bo vedel, čo je *Zlatá komora*.
Nebol *Potok, čo hrčí, ale rieka, čo mlčí*,
vedel, že *Hore len prázdny klas trčí*,
Z misky nestrielal,
Dym od pečienky väčší nerobil.

Práca

Vraví sa, že *Tvárka – nie je lhárka*
a len *Čo kto má v komore, môže vydať do kuchyne*,
teda *Poznať po vrave, čo jesto v hlave*.
U nášho vzácneho jubilanta platí vrchovato, že
Dobrému vínu nenačím viechy,
lebo *Dielo samo majstra chváli*,
a hoci *Hlbokú brázdu vyoral*,
Palicu neprehltol.
No *Dobre je tam hospodáriť, kde jest z čoho kašu variť*,
lebo u jubilanta neplatí,
že až *Na starosť bude mať, kto za mladi zapracuje*,
že až *Staré chrámy dobré zvony majú*,
že len *Kde sú šedy, tam sú vedy*
a že až *V starobe veje, kto zmladi seje*,
lebo on ani zmlada *Hviezdy na poludnie nečítal*,
Lelky nechytal,
Za tenší koniec prácu nedržal,
Na dlhý motúz ju neuväzoval.
Vždy si roboty *Starou mierou nameram*.
Ako dobrý rektor vedel, že *Lepšie dačo znat', ako mnoho mat'*,
že *Lepší kus rozumu ako palica na siahu*,
preto o jeho práci odnepamäti platí,
že vždy *Na šnôru zat'al*
a *Kto sa držal jeho rady, určite nedošiel vady*.

Želania

Nech je teda blahoslavený tento muž, čo v pokoji pri práci sedí a s mnohými priateľmi *na radovku mierky vínka popíja*.

Nech ti dobre podsýpa,

nech ti iba *lastovičie mlieko* a *latinská kuchyňa chybuje*.

Nech sto rokov žije, kto múdro žije.

Živ ťa Boh, sedliacke cepy a panská stodola.

Podľa Zátureckého zbierky slobodne spísal a ako vinš priateľsky pri sedemdesiatke (nar. 30. 7. 1937) prof. Jozefovi Mlackovi venuje

Peter Ďurčo

Z valného zhromaždenia Jazykového odboru Matice slovenskej

Podobne ako všetky miestne, vedecké a ostatné záujmové odbory Matice slovenskej aj jej jazykový odbor uskutočnil (2. júla 2007) svoje valné zhromaždenie, na ktorom jednak zhodnotil svoju činnosť za obdobie od predchádzajúceho valného zhromaždenia (konaného 29. júna 2004), jednak schválil programové zámery svojej práce a zvolil orgány na nasledujúce trojročné funkčné obdobie.

O uplynulom funkčnom období sa v správe o činnosti Jazykového odboru Matice slovenskej (JO MS) prednesenej doterajším predsedom konštatovalo, že v porovnaní s predchádzajúcimi rokmi ho z hľadiska celkovej činnosti na jednej strane možno označiť za kontinuitné, na druhej strane do istej miery aj za odlišné. Podobné predchádzajúcim obdobiam bolo predovšetkým v obsahovom zameraní a v realizovaných formách práce, odlišné najmä v tom, že vedenie odboru svoje sídlo už nemalo v Bratislave, ale v Prešove. To sa do istej miery odrazilo na celkovom charaktere a kvalite činnosti odboru.

Vo svojej rozmanitej činnosti sa odbor v uplynulom funkčnom období – v súlade so svojimi programovými zámerni prijatými na minulom valnom zhromaždení, postupne rozpracúvanými na jednotlivé kalendárne roky – zameriaval najmä na popularizáciu výsledkov vedeckého výskumu nášho národného jazyka a na zvyšovanie úrovne kultúry spisovnej slovenčiny vo verejnom jazykovom dorozumievaní. Navyše svojimi aktivitami orientovanými na prehlbovanie poznatkov o významných udalostiach a osobnostiach dejín slovenského jazyka snažil sa účinne prispievať k upevňovaniu historického a národného povedomia u príslušníkov nášho národa (s dôrazom na jeho mladú a najmladšiu generáciu).

Pri plnení uvedených (a ďalších) úloh členovia odboru vykonali veľký kus zásluhnej práce – odprednášali množstvo prednášok, často spojených s besedami, a to najmä na školách a na rôznych stretnutiach učiteľov a matičiarov, zorganizovali viacero vedeckých a odborných podujatí, výsledkami svojej tvorivej vedeckej a umeleckej činnosti výrazne obohatili poznanie dejín aj súčasnej etapy fungovania nášho národného jazyka, pričom rozsiahlou recenznou prácou prispeli k oceneniu a popularizácii týchto výsledkov, pripomenuli si životné jubileá významných predstaviteľov našej jazykovedy a tým zároveň zhodnotili a ocenili ich prínos do jej rozvoja.

Značnú aktivitu v tomto smere vyvíjali mnohí členovia odboru. V prevažnej miere ju orientovali na podujatia rámcované Rokom Ľudovíta Štúra, ale nezabudli ani na iné témy, ako boli napríklad 220. výročie kodifikácie bernolákovčiny, 150. výročie narodenia Sama Cambela, 250. výročie prvého prekladu Biblie do slovenčiny, cyrilo-metodská tradícia, problematika kultúry slova, rétoriky, vzťahu nárečí a spisovného jazyka a i. Mimoriadne aktívny bol najmä J. Doruľa. Svedčí o tom nielen počet jeho prednášok a závažnosť ich tém, ale napríklad aj to, že ako jediný spomedzi nás svojou činnosťou „pokryl“ prakticky celé Slovensko – okrem Bratislavy a jej širšieho okolia J. Doruľa totiž prednášal a realizoval besedy aj na viacerých miestach stredného i východného Slovenska. Činnosť ostatných sa realizovala prevažne v užšom či širšom okruhu ich pôsobiska.

Z tém, ktorým sa členovia odboru venovali v prednáškovej činnosti, za najfrekvencovanejšiu možno označiť problematiku 150. výročia úmrtia Ľ. Štúra a s ňou úzko súvisiaci širší okruh otázok týkajúcich sa kodifikácie štúrovskej spisovnej slovenčiny, zapadajúcu do rámca Roka Ľudovíta Štúra.

V rôznych modifikáciách názvu tejto témy ju svojim poslucháčom na viacerých miestach bližšie objasňovali napríklad J. Doruľa (v Banskej Bystrici, Košiciach, v Prešove, Ružomberku a v Užhorode), L. Bartko (v Rimavskej Sobote, Hrachove, Rožňave a vo Vranove nad Topľou) a ďalší. Referátmi do programu vedeckej konferencie o L. Štúrovi (13. – 14. júna 2006 v Bratislave) prispeli V. Blanár, M. Majtán, M. Považaj, J. Debnár a L. Bartko.

Prednáškami a besedami si odbor pripomenul aj hlavné výročia životných osudov a diela kodifikátora prvej spisovnej slovenčiny Antona Bernoláka. Napríklad L. Bartko ich bližšie rozvádzal na besedách so žiakmi základných škôl v Prešove, v Sečovciach a na Gymnáziu J. Chalupku v Brezne; J. Debnár prednáškovou aj publikačnou činnosťou výrazne prispel k popularizácii významu prvého prekladu Biblie do bernolákovčiny kanonikom Jurom Palkovičom (vrátane korekcií tradovaných nesprávnych údajov o tomto preklade).

Podobne primeranú pozornosť vedenie aj viacerí členovia odboru venovali 150. výročiu narodenia ďalšieho z kodifikátorov spisovnej slovenčiny – Sama Cambela: J. Doruľa odborne aj organizačne pripravil o ňom vedeckú konferenciu v jeho rodisku Slovenskej Ľupči, pričom do programu konferencie prispel dvoma referátmi a navyše predniesol pozdravný príhovor za účastníkov konferencie a za Maticu slovenskú aj na slávnostnom odhaľovaní busty a na odovzdávaní dekrétu o pomenovaní základnej školy v Slovenskej Ľupči podľa Dr. Sama Cambela; referáty na tejto konferencii z členov odboru predniesli aj J. Dudášová, I. Ripka, A. Ferenčíková, Š. Lipták, P. Žeňuch a L. Bartko; L. Bartko mal o ňom dve prednášky s besedami v Prešove.

Veľkú pozornosť odbor venoval širšej problematike fungovania súčasnej spisovnej slovenčiny vo verejnom jazykovom dorozumievaní. Cieľom týchto aktivít bolo jednak poukazovať na rôzne prehrešky voči kodifikovanej podobe spisovnej slovenčiny a tým účinne prispievať k náprave, jednak dopĺňať a posilňovať jazykovú výchovu zameranú tak na zvyšovanie úrovne ovládania noriem spisovnej slovenčiny, ako aj na prehlbovanie pozitívneho vzťahu k nej ako k najdôležitejšej a najzávažnejšej forme nášho národného jazyka. Napr. J. Doruľa mal na túto tému (v rôznych obmenách názvu) prednášky s besedami v Martine, v Hrušove a na troch miestach v Rimavskej Sobote; K. Habovštiaková realizovala viaceré besedy v školách a knižniciach, navyše viedla Jazykové okienko v časopise Národná osveta, príležitostne v časopise SuperOhník, pravidelne v Ľudových novinách v Ma-

d'arsku; L. Bartko mal prednášku s besedou pre učiteľov slovenčinárov vo Vranove nad Topľou; nitrianska odbočka (ako o tom podrobne informoval člen výboru A. Pažitný v Slovenských národných novinách č. 26/2005 z 20. 12. 2005) na túto tému realizovala viacero besied – napríklad v Kňazskom seminári sv. Gorazda v Nitre (A. Pažitný), pre členov Staroslávnej Nitry, členov subkronikárskej komisie a kultúrnej komisie mestského zastupiteľstva, pre členov výboru miestneho odboru MS a i., člen tejto odbočky F. Srnka kriticky hodnotil jazykovú stránku propagačných materiálov v obchodnej sieti nábytku a niektorých článkov časopisu Nový čas; J. Debnár pravidelne informoval širšiu kultúrnu verejnosť v Senci aj o výročiach dejín slovenčiny v kultúrno-historickom kalendári.

Z tém zameraných na niektoré významné obdobia našich širších kultúrnych a národných dejín možno spomenúť aspoň niektoré. Napr. J. Doruľa uskutočnil celú sériu prednášok a besied o prvom preklade Biblie do slovenčiny – v Lamači, Nitre, na troch miestach v Prešove (podrobnú správu o nich podal J. Dobák v miestnom periodiku Prešovský večerník), v Lučenci, Tisovci, navyše v troch rozhlasových reláciách; tri besedy v Slovenskom rozhlase (vždy 5. júla v rokoch 2004, 2005 aj 2006), J. Doruľa mal prednášku aj o cyrilo-metodskej tradícii, staroslovienčine a cirkevnej slovančine a ich význame pre naše národné dejiny; na Katolíckej univerzite v Ružomberku prednášal o slovenčine v predspisovnom období a o postavení slovenčiny medzi slovanskými jazykmi, v Bratislave mal prednášku o Slovanoch ako súčasť kultúrnej a duchovnej Európy, v Devínskej Novej Vsi zasa prezentoval dva slovníky Slovákov z Chorvátska. O cyrilo-metodskej tradícii prednášal aj J. Debnár (v Hronskom Beňadiku). Širšiu problematiku významu štúdia a poznania slovenských nárečí ako prameňa obohacovania spisovnej slovenčiny bližšie rozvádzal L. Bartko jednak na besedách so žiakmi na školách (napríklad v Tulčíku a Prešove), jednak širšej kultúrnej verejnosti (v Prešove) a trikrát na vlnách Slovenského rozhlasu.

Niektorí členovia odboru úzko spolupracovali s metodicko-pedagogickými centrami pri ich akciách. Pomohli im najmä prednáškami na aktuálne témy (napríklad L. Bartko v Prešove, Vranove nad Topľou a Rožňave, J. Dobák v Rožňave).

Na popularizáciu vedeckých poznatkov (v niektorých prípadoch zároveň aj na pripomienku výročí významných osobností) členovia odboru využili-

vali aj vedecké konferencie, ktoré sami iniciovali a odborne i organizačne pripravili. Napríklad J. Doruľa okrem už spomenutej konferencie o Samo-
vi Cambelovi pripravil aj ďalšie dve vydarené vedecké podujatia – o Jáno-
vi Stanislavovi (1. – 3. 12. 2004 v Liptovskom Jáne, referátmi okrem neho
do programu konferencie prispeli aj J. Dudášová, E. Krasnovská, P. Žeňuch,
J. Pavlovič a L. Bartko) a Pavlovi Dobšinskom (Teplý Vrch 22. – 24. 9. 2006,
referát predniesol aj L. Bartko); I. Sedlák pripravil konferenciu o Karolovi
Kuzmánym a Štefanovi Moysesovi (24. – 25. 10. 2006 v Martine, referáty
okrem neho predniesli aj J. Lomenčík a L. Bartko, navyše I. Sedlák pohotovo
zredigoval zborník z tejto konferencie a zabezpečil jeho vydanie) a J. Dudá-
šová o slovensko-slovanských jazykových, literárnych a kultúrnych vzťa-
hoch (5. – 6. 10. 2006 v Prešove, na organizácii konferencie a edičnej prí-
prave zborníka jej aktívne pomáhala bieloruská členka odboru V. Lašuková,
okrem nich príspevky na konferencii z členov odboru predniesli aj J. Doruľa,
M. Pančíková, P. Žeňuch a L. Bartko). Členovia JO MS sa aktívne zúčastnili aj
na konferenciách či odborných seminároch organizovaných inými subjektmi
– napr. L. Bartko na odbornom seminári o Antonovi Prídavkovi (v decembri
2004 v Prešove) a pri odhaľovaní pamätnej tabule Jánovi Šárgovi v jeho rod-
nej obci Veľopolie (12. 11. 2006), kde predniesol slávnostný prejav.

Niektorí členovia odboru sa úspešne venovali recenznému zhodnoteniu
jazykovej stránky rôznych publikácií, a to aj kritickým okom. Napríklad
M. Považaj takto posúdil *Anglicko-slovenský veľký slovník*, ktorý vyšiel na CD
nosiči, a *Príručku slovenského pravopisu pre školy a prax*, K. Habovštiaková
uverejnila viaceré recenzie jazykovedných publikácií v časopise *Slovenský
jazyk a literatúra* v škole a *Literárny* (dvoj)tyždenník; F. Srnka kriticky posú-
dil publikáciu *Prírodné divy sveta*.

Za potrebnú a zároveň užitočnú možno označiť aj prácu členov odboru
pri jazykovej úprave, resp. korektúre textov rôznych publikácií pred ich odo-
vzdaním do tlače. Napr. L. Bartko v tomto období takto participoval na vydaní
siedmich kníh (medzi nimi monografií miest Brezno a Spišská Belá a spo-
mienkovej knihy bardejovského maticiaru M. Kaľavského *Kamenistou ces-
tou*), navyše pravidelne robil jazykovú úpravu textu kultúrno-spoločenského
mesačníka *Prešov*, J. Dobák týmto spôsobom pomohol na svet dvom prácam.

Zatiaľ síce pomerne skromnú, ale predsa len určitú mieru pozornosti
odbor vo svojej činnosti venoval aj stavu a fungovaniu súčasnej spisovnej

slovenčiny v umeleckej literatúre, a to formou besied s autormi o ich die-
lach. Nitrianska odbočka zorganizovala besedu o básnickej tvorbe (najmä
o ostatnej zbierke *Slnko v nás*) riaditeľky Domu Matice slovenskej v Nitre
D. Pechočiakovej, podobne prešovská odbočka realizovala vydarenú be-
sedu (4. 4. 2007) s poetkou Ingrid Lukáčovou o jej zbierke *Duo s ozvenou*
(správu o nej do miestneho periodika napísal J. Dobák). Prešovská odboč-
ka má za sebou aj prvý pokus participovať na kultivovaní hovoreného slova,
keď spoluorganizovala (spolu s miestnym odborom MS a Knížnicou P. O.
Hviezdoslava v Prešove) súťaž v umeleckom prednese *Hviezdoslavov Prešov*,
pričom L. Bartko ako predseda poroty na tejto súťaži jednému z úspešných
recitátorov odovzdal *Cenu Jazykového odboru Matice slovenskej*.

Medzi pozitíva práce odboru treba zaradiť aj to, že sa v celom hodno-
tenom období úspešne pokračovalo v plnení dohody realizovanej od roku
1994, podľa ktorej Jazykový odbor MS je (spolu s Jazykovedným ústavom
E. Štúra SAV a Ústrednou jazykovou radou) spoluvydavateľom časopisu
Kultúra slova. Člen výboru M. Považaj je hlavným redaktorom tohto časo-
pisu, členmi redakčnej rady boli a sú L. Bartko, A. Ferenčíková, J. Pavlovič
a M. Šimková. Navyše pravidelne do tohto časopisu prispievajú aj niektorí
ďalší členovia odboru (M. Majtán, Š. Lipták a i.).

V spomenutej Ústrednej jazykovej rade, poradnom orgáne ministra kul-
túry v oblasti štátneho jazyka, v súčasnosti pracujú: M. Považaj ako jej pred-
seda a L. Bartko, K. Buzássyová, J. Dudášová, A. Ferenčíková, J. Lomenčík
a M. Majtán ako jej členovia.

Viacerí členovia odboru v miestach svojho pôsobiska pomáhajú v prá-
ci názvoslovných a terminologických komisií (M. Majtán, M. Považaj,
L. Bartko), A. Ferenčíková už niekoľko rokov pomáha pri organizovaní celo-
slovenskej súťaže *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*, ta-
jomník výboru J. Dobák sa vyznamenal pohotovým informovaním širšej ma-
tičnej i užšej miestnej kultúrnej verejnosti o činnosti odboru (najmä na strán-
kach matičných Slovenských národných novín a Prešovského večerníka).

Niektorým členom odboru v hodnotenom období vyšli v podobe kniž-
ných publikácií výsledky ich tvorivej vedeckej, prípadne literárnej prá-
ce. Recenznou a inou činnosťou iní členovia pomohli k ich popularizácii.
Napríklad o *Slovníku šarišských nárečí* F. Buffu (2005) možno s uznaním
skonštatovať, že značným pričinením prešovskej odbočky odboru v propa-

gácii jeho vydania (L. Bartko, G. Moška a J. Dobák – tlačová beseda, recenzie v odborných časopisoch i regionálnej tlači, vystúpenia v rozhlase, televízii, besedy s autorom) sa podarilo zvýšiť záujem širokej verejnosti o toto významné jazykovedné dielo do takej miery, že sa v krátkom čase minul jeho prvý náklad a vydavateľ mohol pristúpiť k jeho dotlači; v tomto roku (2007) F. Buffa vydal ďalšiu svoju prácu, tentoraz z oblasti nárečovej frazeológie – *Odveké múdrosti šarišského ľudu*; A. Habovštiakovi (ktorý nás, žiaľ, 14. apríla 2004 navždy opustil) posmrtno vyšli, v 2. vydaní, dve jeho diela – eseje *Oravské chodníčky* (2004) a kniha *Oravci o svojej minulosti. Reč a slovesnosť oravského ľudu* (2005, predslov K. Habovštiaková); V. Blanár vydal svoj *Nový pohľad do autorskej dielne Antona Bernoláka (Kapitoly z dejín gramatického a lexikálneho opisu slovenčiny)* (2006) a výber svojich štúdií *Jazyky v kontaktoch* (2007); K. Habovštiaková vydala zbierky rozprávok *Tanečnice pri plese* (2005) a *Zbojník Paľo Pätoprstý a iné rozprávky o menách ľudí, obcí, chotárov a rastlín* (2006); A. Pažitný spolu s R. Hlavatou vydali knižku *Aforizmy a sentencie významných slovenských osobností* (recenzovala K. Vrlíková); P. Rohárik pripravil do tlače druhý diel svojej rozsiahlej práce o terminológii remeselnej výroby v Nadlaku a výbor odboru podnikol kroky (smerom k vedeniu Vydavateľstva MS aj k vedeniu Matice slovenskej), aby táto práca čo najskôr aj vyšla. Veľká väčšina členov odboru pravidelne publikuje vedecké štúdie a odborné články v rôznych odborných časopisoch a zborníkoch.

Za súčasť svojej činnosti odbor považoval aj povinnosť odbornej i širšej laickej verejnosti pripomenúť (jubilejnými článkami, prípadne aj inými formami – napríklad besedami) životné jubileá svojich žijúcich členov a týmto spôsobom oceniť ich podiel na plnení programových zámerov odboru. Boli to napríklad osemdesiatiny F. Buffu (2006 – Š. Lipták, L. Bartko), sedemdesiatiny M. Majtána (2004 – M. Považaj), L. Bartka (Š. Lipták, J. Dudášová, J. Dobák) a Š. Liptáka (L. Bartko, J. Doruľa, J. Dobák), 65. narodeniny J. Dudášovej (2005 – L. Bartko) a J. Dobáka (L. Bartko); nitrianski kolegovia (A. Pažitný a i.) si pripomenuli životné výročia svojich členov K. Vrlíkovej a F. Srnku; nekrológom si odbor uctil pamiatku a ocenil celoživotnú prácu predsedu dozorného výboru G. Moška, ktorý nás (10. septembra 2005) navždy opustil (L. Bartko).

Za svoju činnosť aj v okruhu úloh odboru niektorí jeho členovia získali významné ocenenia. Napríklad knižnicu v Dolnom Kubíne slávnostne

(v decembri 2004) premenovali na *Oravskú knižnicu Antona Habovštiaka* (navyše do interiéru tejto knižnice v decembri 2006 nainštalovali pamätnú tabuľu venovanú A. Habovštiakovi) a 1. januára 2005 dostal A. Habovštiak *Pribinov kríž I. stupňa in memoriam za významné zásluhy v oblasti jazykovedy a kultúry*; Š. Liptákovi k jeho 70. narodeninám (v januári 2007) Slovenská akadémia vied udelila *Čestnú plaketu SAV Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách* a Matica slovenská (na podnet výboru odboru) mu udelila (1. 2. 2007) *Medailu Andreja Hlinku a Martina Rázusa za zásluhy a dlhoročnú prácu pri napĺňaní programu Matice slovenskej a pri príležitosti životného jubilea*.

Hodno dodať, že výbor odboru na jednom zo svojich zasadnutí (1. 3. 2007) prijal vyhlásenie k širšej matičnej a kultúrnej verejnosti (publikované v Slovenských národných novinách č. 6/2007 z 27. 3. 2007, s. 2), v ktorom vyjadril znepokojenie nad praktikami niektorých elektronických médií prejavujúcimi sa nerešpektovaním a vedomým ignorovaním reálneho stavu národno-etnického vedomia obyvateľov Slovenska v okrajových oblastiach jeho územia.

V hodnotenom období výbor odboru pracoval v zložení: predseda Ladislav Bartko, podpredseda Ján Doruľa, tajomník Ján Dobák, hospodárka Margita Drotárová, členovia Júlia Dudášová, Elena Krasnovská, Štefan Lipták, Anton Pažitný, Matej Považaj, Ivor Ripka, Kristína Vrlíková, náhradníci Igor Adamovič a Marianna Sedláková. Predsedom dozorného výboru pôvodne bol Gustáv Moško, po jeho smrti Adriana Ferenčíková, ako jeho členovia pracovali Jozef Pavlovič a Ján Debnár. V stave členskej základne odboru nastali nepatrné zmeny: zmenšil sa o päť a naopak rozšíril sa o rovnaký počet nových členov (medzi nimi i o slavistku V. Lašukovú z Bieloruska), takže v deň valného zhromaždenia JO MS evidoval 69 svojich členov.

Vzhľadom na to, že činnosť odboru sa prakticky realizovala v jeho troch miestnych (neoficiálnych) odbočkách (v Bratislave, Prešove a Nitre), valné zhromaždenie rozhodlo, aby po Bratislave a Prešove sa sídlom užšieho vedenia odboru na nasledujúce funkčné obdobie stala Nitra. Za nového predsedu odboru zvolilo Juraja Glovňu, za tajomníka výboru Mariána Macha a za hospodárku Renátu Hlavatú, do funkcie podpredsedov zvolilo J. Doruľu a L. Bartka, za členov výboru zvolilo Júliu Dudášovú, Štefana Liptáka,

Júliusa Lomenčíka a Mateja Považaja (náhradník Ján Debnár); predsedníčkou dozorného výboru JO MS sa stala Adriana Ferenčíková a členmi Milan Majtán a Katarína Balleková (náhradníčka Bronislava Chocholová).

Valné zhromaždenie JO MS s uznaním konštatovalo, že v uplynulom funkčnom období sa urobilo nemálo užitočnej práce, ale zároveň pripustilo, že sa mohlo urobiť aj viac – za predpokladu, že by sa do aktívneho plnenia úloh odboru bol zapojil väčší počet jeho členov. V ďalšom období chce odbor nadviazať na dosiahnuté doterajšie pozitívne výsledky a zároveň sa pokúsi tieto výsledky výrazne obohatiť. Okrem zapojenia ďalších členov do aktívnej práce chce jednak dôslednejšie využívať niektoré z doterajších foriem (napríklad úzku spoluprácu s metodicko-pedagogickými centrami na všetkých stupňoch riadenia a usmerňovania práce škôl, prednášky s besedami a i.), jednak hľadať a rozvíjať nové spôsoby a možnosti svojej činnosti. Za osobitnú úlohu označilo nadviazanie spolupráce s komisiou pre jazykovú problematiku, konštituovanou pri výbere Matice slovenskej.

Na nasledujúce funkčné obdobie (2007 – 2010) valné zhromaždenie JO MS schválilo programové zámery, v ktorých popri hlavných cieľoch a základných formách činnosti vytýčilo aj celý rad konkrétnych úloh odboru.

Za hlavný cieľ činnosti odboru valné zhromaždenie vytýčilo úlohu účinne pracovať na prehĺbovaní poznania najdôležitejších etáp vývinu i súčasného stavu slovenského národného jazyka a tým prispievať k upevňovaniu národného a jazykového povedomia u čo najširších vrstiev slovenského národa, osobitne u príslušníkov jeho mladej a najmladšej generácie. Odbor sa má zamerať najmä na popularizáciu výsledkov vedeckého výskumu slovenského jazyka (jeho spisovnej formy i nespisovných útvarov), na pripomínanie výročí významných udalostí a osobností dejín slovenského jazyka a na rôzne aktivity zamerané na zvyšovanie úrovne kultúry spisovnej slovenčiny vo verejnom jazykovom dorozumívaní.

Zo schválených konkrétnych úloh hodno spomenúť aspoň niektoré: pokračovať v doterajšej spolupráci s orgánmi štátnej správy a samosprávy, a to so zámerom ponúknuť im a v prípade ich záujmu realizovať podujatia zamerané na zvýšenie úrovne jazykovej kultúry vo verejnej jazykovej komunikácii (kurzy slovenského pravopisu pre pracovníkov administratívy, kurzy rétoriky, aktívna práca v názvoslovných komisiách a pod.), s časopisom Kultúra slova, ktorého je spoluvydavateľom, so Slovenskými národnými no-

vinami a regionálnou tlačou, a to so zámerom publikovať v nich príspevky o činnosti odboru, s vedeckými, kultúrnymi a školskými inštitúciami (napr. s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave, so Slavistickým ústavom Jána Stanislava SAV v Bratislave, s katedrami slovakistiky na univerzitných fakultách, knižnicami, metodicko-pedagogickými centrami a osvetovými zariadeniami), a to na príprave a realizácii rôznych vedeckých a kultúrnych podujatí; matičným organizáciám (miestnym odborom, okresným a krajským radám MS, domom MS) a školám všetkých druhov a stupňov ponúknuť a v prípade ich záujmu zabezpečiť odborné prednášky s besedami na najrozmanitejšie témy týkajúce sa dejín slovenčiny i otázok jej fungovania v súčasnosti (napríklad: Základné otázky jazykovej kultúry a jazykovej výchovy, Rétorika a jej postavenie v súčasnej spoločnosti, Slovenské nárečia – trvalý prameň obohacovania spisovnej slovenčiny, Historické a jazykové povedomie – ich súčasný stav a perspektívy, Spisovná slovenčina vo verejnom jazykovom styku, Zákon NR SR č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku a jeho uplatňovanie v praxi a i.); ďalej o významných výročiach udalostí a osobností dejín i súčasného obdobia fungovania slovenského jazyka a stavu slovenskej jazykovedy (napr. v roku 2007 je to výročie Bernolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny a jubileá osobností: R. Krajšovič, Á. Král, Š. Peciar, E. Pauliny a i., v roku 2008 výročie Štúrovej kodifikácie spisovnej slovenčiny a jubileá osobností: L. Novák, J. Doruľa, J. Štolc a i., v roku 2009 jubileá osobností: Š. Tóbič, E. Jóna, P. Ondrus, S. Cambel a i., v roku 2010 jubileá osobností: J. Horecký, F. Miko, V. Blanár a i).

V oblasti publikačnej činnosti valné zhromaždenie odboru uložilo všetkým členom výboru aj odboru pravidelne (v odbornej, matičnej, dennej i regionálnej tlači, prípadne v elektronických médiách) publikovať jednak informatívne príspevky o uskutočnených podujatiach odboru, jednak popularizačné príspevky o otázkach bezprostredne súvisiacich s programovými úlohami odboru; navyše – v snahe pomôcť matičným organizáciám pri príprave podujatí bezprostredne súvisiacich s programovými úlohami odboru – výbor v krátkom čase pripraví a zabezpečí vydanie publikácie obsahujúcej najdôležitejšie poznatky a informácie o výročiach dejín slovenčiny pripadajúcich na jednotlivé roky nasledujúceho funkčného obdobia činnosti odboru.

Ladislav Bartko

Nad druhým zväzkom Slovníka slovenských nárečí

[Slovník slovenských nárečí. II. L – P (povzchádzať). Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s.]

Pred vyše desiatimi rokmi sme v našom časopise informovali o prvom zväzku Slovníka slovenských nárečí (ďalej SSN), v ktorom sme predstavili toto prepotrebné dielo, z ktorého budú mať úžitok nielen dialektológovia, ale aj slovakisti venujúci sa iným útvarom národného jazyka, resp. lexikológovia a lexikografi pri hodnotení slovnej zásoby slovenčiny, etymológovia a, prirodzene, aj domáci a zahraniční slavisti (porov. Kultúra slova, 1996, roč. 30, č. 4, s. 227 – 231). V závere sme vyslovili želanie, „aby sme sa čo najskôr dočkali aj ďalších zväzkov Slovníka slovenských nárečí, aby bol obraz o slovnej zásobe slovenských nárečí úplný“. Uplynulo však až dvanásť rokov od vyjdenia prvého zväzku, kým sa odbornej aj laickej verejnosti dostal do rúk druhý zväzok. Medzitým sa výrazne zmenilo zloženie autorského kolektívu slovníka. Z pôvodných siedmich autorov koncipujúcich heslá prvého zväzku zostali len dvaja (A. Ferenčíková, I. Ripka), ostatní už nie sú zamestnancami Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, či už preto, že odišli do dôchodku (F. Buffa, A. Habovštiak, O. Malíková, J. R. Nižnanský), alebo preto, že si našli inde miesto na svoje pracovné uplatnenie (Š. Lipták, J. Šikrová), a tak sa stali už len spolupracovníkmi pri príprave druhého zväzku. S dvoma z pôvodných autorov prvého zväzku a spolupracovníkov pri druhom zväzku sme sa však už navždy rozlúčili, a to s J. R. Nižnanským v roku 1996 a s A. Habovštiakom v roku 2004. Spomínaných skúsených dialektológov a nárečových lexikografov nahradili zväčša mladí dialektológovia, ktorí sa museli najprv podrobne oboznámiť s prácou pri tvorbe celoslovenského nárečového slovníka a postupne vnikáť do tajov nárečovej lexikografie. Aj táto generačná výmena v autorskom kolektíve bola azda jedným z dôvodov, prečo uplynul až taký dlhý čas medzi vyjdením prvého a druhého zväzku SSN.

Heslá do druhého zväzku SSN koncipovali K. Balleková, Ľ. Dvornická, I. Felixová, A. Ferenčíková, A. Košková, G. Múcsková, I. Ripka a M. Smatana, skoncipované heslá redigovali A. Ferenčíková a I. Ripka, ktorý bol aj hlavným redaktorom druhého zväzku. Do druhého zväzku sa zaradili heslá začínajúce sa písmenami *L, Ľ, M, N, Ň, O* a časť hesiel začínajúcich sa

písmenom *P* (po heslo *povzchádzať*). Koncepcia SSN, ako sme ju stručne predstavili pri referovaní o prvom zväzku, zachovala sa aj pri príprave a koncipovaní druhého zväzku.

Už pri recenzovaní prvého zväzku SSN sme konštatovali, že po vyjdení SSN bude v súvislosti s jazykovou kultúrou používateľom jazyka zrozumiteľnejší zdržanlivý alebo odmietavý postoj jazykovedcov v minulosti, ale aj v súčasnosti k niektorým lexikálnym prostriedkom, ktoré sa vyskytujú niekedy aj vo verejnej komunikácii, lebo si budú môcť overiť, že tvrdenia jazykovedcov o tom, že uvedené slovo nie je slovenské, majú reálny základ. Toto konštatovanie môžeme doložiť napr. slovami, ako sú *liknavý, liknavec, ľpieť, lucerna* (vo význame „lampa“), *madlo, mýtina, nabídka, nabobtnať, náfuka, nahrážka, náladie, neklud* (= nepokoj; iné je *neklúd* „nečistota, neporiadok, špina“ doložené z Turca), *nekludný, nekludne, netečný, neurvalý, nezbytný, nezbytnosť, obecný* (= všeobecný), *oblbnúť, ochočiť, ochočený, padrť, perný* (= ťažký, namáhavý), *postrádať, pošetilý, potmešilý* a pod., ktoré nenájdeme v druhom zväzku SSN nie preto, že by sa bolo na ne zabudlo, ale preto, lebo nie sú doložené zo slovenských nárečí. Niektoré slová, ktoré sa tradične odmietali a aj odmietajú z hľadiska jazykovej kultúry v spisovnom jazyku, majú v slovenských nárečiach úplne okrajové postavenie. Možno to povedať napr. o slovách *lakýrnik* (doložené iba z Myjavy v podobe *lagírnik*), *otrlý* (doložené iba zo Skalice a z Lošonca v okrese Trnava) a pod.

Naopak SSN môže ukázať aj to, že odmietanie niektorých slov v minulosti s odôvodnením, že nejde o slovenské slová, alebo označovanie niektorých slov ako nesprávnych nemuselo mať vždy reálny základ. V minulosti sa napr. odmietali slová *ľadvina, ľadvinový* ako nesprávne (porov. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940, ktoré ich majú označené hviezdičkou, t. j. ako nesprávne, či Kultúru slova, 1967, roč. 1, č. 7, s. 236, resp. 1978, roč. 12, č. 7, s. 254), pričom slovo *ľadvina* sa vyskytuje nielen v tejto podobe, ale aj v rozličných hláskových či slovotvorných variantoch (*ľadveňa, ľadvieňa, ľadvini, ľadvini, ľadvie, ľadvenica* atď.) v západoslovenských aj v stredoslovenských nárečiach. Preto súčasné hodnotenie slov *ľadvina, ľadvinový* ako spisovných neterminologických náprotivkov slov *oblička, obličkový* je opodstatnené (porov. Krátky slovník slovenského jazyka, 2003). V minulosti bol odmietavý postoj aj k slovu *modrina* (= krvná podliatina na

tele, sinka), ktoré sa takisto hodnotilo ako nesprávne (porov. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940). Slovo *modrina* je v SSN doložené zo stredoslovenských a západoslovenských nárečí a v súčasnosti je to plne spisovné slovo. Podobne sa ako nesprávne hodnotilo slovo *mrtvica*, ktoré je v SSN doložené z niektorých stredoslovenských nárečí a ktoré sa dnes hodnotí ako spisovné synonymum slova *porážka*, slovo *otava*, ktoré je v SSN doložené z niektorých západoslovenských, východoslovenských a gemerských nárečí a ktoré sa dnes hodnotí ako spisovné synonymum slova *mláďa*, slovo *pa-sovať*, ktoré je v SSN doložené z celého územia Slovenska a ktoré sa dnes hodnotí ako spisovné hovorové synonymum slov *pristať*, *svedčať*, *hodiť sa* či slovného spojenia *byť vhodný*. Ukazuje sa teda, že dobré poznanie slovnej zásoby slovenských nárečí prispieva aj k objektívnemu hodnoteniu slovnej zásoby spisovného jazyka.

Slovník slovenských nárečí prináša aj množstvo frazeologizmov dokumentujúcich ohromné bohatstvo skryté v tejto osobitnej skupine jazykových jednotiek. Nárečová frazeológia sa môže stať zdrojom obohacovania frazeológie aj v spisovnom jazyku. Používatelia spisovnej slovenčiny namiesto toho, aby sa obzerali za cudzími frazeologizmami, mohli by viacej siahnuť za domácimi zdrojmi, za frazeologizmami, ktoré majú korene v slovenských nárečiach. Uvedieme niektoré nárečové frazeologizmy z druhého zväzku SSN, na ktoré sa zvyčajne zabúda: *mrtví ot strachu* s významom „veľmi preľaknutý“; *doštau z mrváňa d'ieru* „nedostal nič“; *dlaňe aňi lopáre* „veľké“; *ťebe abi človek šetko na lopáre podau* „o niekom, komu treba všetko povedať veľmi jasne, zreteľne“; *na medveďa list spadnú* „nahneval sa pre maličkosť“.

V ďalšej časti tohto textu upozorníme na niektoré riešenia uplatnené v druhom zväzku SSN, ktoré by si podľa našej mienky žiadali isté korekcie. Heslo *otrlý* sa vysvetľuje ako „ostrieľaný, skúsený; hrubý, bezcitný“ a exemplifikuje sa dokladmi *Aj to je takí otrlí chalan, bárco ukradne, aj ket sa naňho d'ívaš* zo Skalice a *Je dozd otrlí, abi sa ho to dotklo* z Lošonca v okrese Trnava. Kým druhý doklad na slovo *otrlý* korešponduje s významom vysvetleným slovami „hrubý, bezcitný“, prvý doklad nekorešponduje ani s jedným z uvedených významov, preto namiesto výkladu významu slovami „ostrieľaný, skúsený“ sa pred bodkočiarkou malo uviesť ako výklad významu slovo *bezočivý*, ktoré zodpovedá uvedenému použitiu slova *otrlý*.

Podľa koncepcie SSN uvedenej v prvom zväzku SSN sa hláskové, tvarové i slovotvorné varianty uvádzané ako spoluheslá, ktoré sa abecedne vzdialili od základnej podoby, uvádzajú na príslušnom mieste abecedy s odkazom na hlavné heslo, pričom sa v SSN uvádzajú foneticky transkribované nárečové varianty heslového slova (zvyčajne v okrúhlych zátvorkách), napr. **jastrab** m. (*jastráb, astriab*) [iba na okraj poznamenávame, že v slovníkovej časti SSN 1 sa pri hesle *jastrab* variantná podoba *jastráb* neuvádza, sú tam však okrem podoby *astriab* aj podoby *jaštrab, jestreb, oštráb, ástrab*]. V hesle *lakeť* sa v okrúhlych zátvorkách uvádza variantná hlásková podoba *lochet'*, neuvádza sa však podoba *lokeť*, ktorá sa vyskytuje v doklade *Loket' som si udereu, velice ma bolí z Bánoviec nad Bebravou* a nie je ani odkazové heslo *lokeť* p. **lakeť**. V koncepcii SSN sa síce konštatuje, že tie varianty, ktoré sú výsledkom pravidelných, zákonitých a systémových zmien, za ktoré sa v SSN pokladajú zmeny pôvodných jerov a nosoviek, asimilačné a asibilačné zmeny a pod., v zásade sa za heslovým slovom v zátvorkách neregistrujú. Táto zásada však neberie dostatočný ohľad na bežného používateľa SSN, ktorý očakáva uvádzanie aj takýchto variantov v záhlaví hesla a príslušné odkazy, ako je to aj v prípade variantov *lakeť* a *lokeť*.

Podľa koncepcie nárečové lexikálne jednotky, ktoré nemajú príslušný spisovný formálny ekvivalent a nesú znaky nespisovnosti, uvádzajú sa v takej podobe, akú by mali pri rešpektovaní realizácií príslušných hláskových zmien v spisovnom jazyku, pričom podľa ilustračných príkladov sa nárečová podoba uvádza kurzívou v okrúhlych zátvorkách, napr. **ľahov** (*lehóv*). S touto zásadou nekorešponduje spracovanie častice **ľato** (= vraj, údajne) doloženej iba jedným dokladom z Veľkého Rovného v okrese Bytča v podobe *ľato: Vravila, že ľato k nám pridze*; podobu *ľato* by vari bolo vhodné uviesť v okrúhlych zátvorkách za heslovým slovom, ako je to napr. v hesle **ľapka** ž. (*lapka*). V hesle **ľapka** (= ľahký odev) sa v záhlaví, ako sme to uviedli v predchádzajúcej vete, v okrúhlych zátvorkách uvádza podoba *lapka*, no tá sa neexemplifikuje ani jedným ilustračným dokladom, naopak v ilustračných dokladoch doložená podoba s *ä* (*läpky*) sa v záhlaví hesla neuvádza. Pravda, so zreteľom na to, že slovo *läpky* (= látkové nohavice; v SSN spracované ako druhý význam slova *ľapka*) je pomnožné, vari by bolo primeranejšie vyčleniť túto lexému ako osobitné heslo.

Slovné spojenie *tuším miňi pršat ceuť deň* je v hesle **mieniť** zaradené za osobitnou značkou medzi frazeologizmy s výkladom „bude celý deň pršať“. Toto slovné spojenie však nemá znaky frazémy, preto sa malo zaradiť iba medzi voľné spojenia s príslušným výkladom.

Našich niekoľko poznámok týkajúcich sa spracovania niektorých hesiel v SSN, ktoré by sme riešili iným spôsobom, nijako nechce znižovať hodnotu tohto diela. Naopak Slovník slovenských nárečí si zasluhuje pozornosť odbornej aj širokej verejnosti, lebo ide o záslužné dielo, ktoré nám približuje bohatstvo vyjadrovacích prostriedkov príslušníkov slovenského národa, na ktoré by sme nemali zabúdať a nemali by sme ho obchádzať. Treba si však želať, aby sme na ďalší zväzok nemuseli tak dlho čakať, ako to bolo pri druhom zväzku, aby sa čo najskôr zavŕšil celostný pohľad na slovnú zásobu slovenských nárečí.

Matej Považaj

Preklad detskej literatúry a adekvátnosť výrazových prostriedkov

[CARTER, Forrest: Malý Strom. Z angličtiny preložila Jarmila Samcová. Verše prebásnil Marián Andričík. Bratislava: Artforum 2006. 180 s.]

Je potešiteľné, že aj dobré správy sa šíria rýchlosťou blesku. Keď koncom roku 2006 vyšla útla, nenápadná knižka s tváričkou indiánskeho chlapca na prebale, málokto – okrem niekoľkých zasvätencov – tušil, čo sa skrýva na jej stránkach. A predsa nastal záhadný medzičitateľský informačný šum a kniha sa takmer pol roka udržala na prvom mieste najpredávanejších publikácií nielen v Artfore, ale aj v ďalších knihkupectvách.

Fiktívna autobiografia malého indiánskeho chlapca, ktorý vyrastá u starých rodičov v Apalačských vrchoch v čase prohibície a hospodárskej krízy, očarí čitateľa úsmevnými i vážnymi zážitkami, no predovšetkým hlbokým vzťahom k prírode, starou indiánskou múdrosťou i smútkom nad osudom pôvodných obyvateľov Ameriky.

Výber lexiky je prispôsobený detskému mysleniu a dobe, v ktorej sa román odohráva. Tu treba vyzdvihnúť premyslenú koncepciu prekladateľky, ktorej sa podarilo dosiahnuť v celej knihe vyváženosť a organické používanie istej úrovne vyjadrovania typickej pre mladého rozprávača. Prekladateľka volí bežné hovorové slová ako: *rozčertiť sa, ujúkať, hulákať, usalašiť sa, ošudiť, okabátiť niekoho, odkukať niečo, prekotiť sa na chrbát, kvoknúť si, tresnúť niekoho po hlave, klbčiť sa, mechriť sa, rozkamarátiť sa, podliak, chumaj* a pod., no cielene sa vyhýba modernejšej lexike typickej pre dnešné deti. Indiánsky chlapec Malý Strom na jednom mieste hovorí: „*len čo sme položili nohy na schodíky (autobusu), začali sa patálie*“ (s. 10). Prekladateľka tu náročky nevybrala neutrálny výraz *problémy*, prípadne synonymum *ťažkosti* či *opletačky*, ale hovorové slovo *patálie*, ktoré je príznačkovejšie a v súvislosti s ďalšími udalosťami aj úsmevnejšie.

Netradičné opisy prírody, personifikácia a zvláštne metafory sú ďalšou oblasťou vyžadujúcou citlivý výber výrazových prostriedkov a štylistickú zručnosť:

Zrazu vrch pukol, zavzdychal a vydal do ovzdušia drobné obláčiky pary. Slnko vyslobodzovalo stromy z ľadového panciera a vrch bzučal a mrmlal. (s. 16)

Leto bolo pripravené zomrieť. Svoje posledné dni prežilo v driemotách. Slnko sa začalo meniť z bielej páľavy života na žltkavú či zlatistú hmličku, cez popoludnia vytváralo opar a pomáhalo letu zomrieť. Chystalo sa na veľký spánok. (s. 140)

Krásna príroda je živou kulisou pre obrovské množstvo rastlín a živočíchov, ktoré sú typické pre Severnú Ameriku. Overovanie slovenských názvov bolo z prekladateľskej stránky určite náročné, keďže nejde o celkom bežné druhy. Spomína sa tu napr. *tangara červená, drozd mnohohlasý, bučiak hnedokrký, strnádka vracovitá, drozd červenkastý, myšiarka ušatá, nachovka dlhochvostá, ktorú Indiáni volajú trúchliaca holubica, ale aj horský vavrín, kandík psí zub, levízia, povojník, indiánske fialky, líčidlo* či špargli podobná *kyprina úzkolistá* a mnoho ďalších.

Komický účinok vyvolávajú mnohé situácie, keď sa Malý Strom stretáva s neznámym svetom bielych ľudí, napr. keď si v autobuse všimne ženu s mejkapom: *Zbadal som chorú paniu. Mala okolo očí neprírodzene čierne kruhy a ústa celé červené od krvi.* (s. 10)

Malý Strom so starým otcom pália whisky, pretože chudobné políčka by ich neuživili. Svojím malým rozumčekom už však uvažuje ekonomicky: *Trh s melónmi sa zrútil. Kukurica bola náš kapitál pri podnikaní s whisky.* (s. 119)

Kniha je napísaná v prvej osobe, čo sa zákonite odráža na štylistickej úrovni originálu i prekladu. Malý Strom sa vyjadruje zjednodušene, a keďže mnohé zložitejšie javy či abstraktnejšie pojmy nevie vystihnúť, prijíma ich ako dané a krátkym konštatovaním len potvrdzuje platnosť predchádzajúcej výpovede.

Starý otec povedal, že keby bolo menej slov, na svete by bolo oveľa menej nedorozumení. Čo bolo rozumné. (s. 38)

Starý otec povedal, že iba jedna vec je istá. Indiáni sa nikdy nedostanú k moci. Vyzeralo to tak. (s. 77)

Pán Wajn povedal, že sporovlivých ľudí nikdy nijaký diktátor neovládol. Čo je pravda. (s. 138)

Pre dobrú percepciu detskej knihy preloženej z iného jazyka je nevyhnutné v čo najväčšej možnej miere prekladať vlastné mená a, pokiaľ možno, aj topografické názvy. Prekladateľka postupuje v duchu tejto zásady, a tak sa v knihe stretávame so zaujímavými postavami ako *Borovicový Billy*, *Vřbový John*, *Diviak Jack*, so psíkmi *Modráčikom* a *Červenáčikom*, s horou nazývanou *Tupý vrch*.

Pri preklade reálií z cudzieho prostredia musí prekladateľ neraz siahnuť po substitúcii. Slovenský čitateľ síce vie, kto je Santa Claus, ale v čase, keď sa Malý Strom ocitol v sirotinci a od ostatných detí sa dopočul, že sa blížia Vianoce a navštívi ich nejaký Santa Claus, orientoval sa len podľa zvukovej podoby a foneticky najbližšie mu zneli slová *Slaný Klas*. Toto riešenie je veľmi výstižné, pretože odzrkadľuje vzdialenosť medzi svetom malého Indiána a prostredím, v ktorom sa proti svojej vôli ocitol.

V knihe sa stretávame s výrazom *Čerokí* (v množnom čísle *Čerokíovia*) označujúcim príslušníka kmeňa severoamerických Indiánov. Z prekladovej literatúry, najmä z bohatej zásoby mayoviek, sme zvyknutí na podobu *Čerokéz*, *Čerokézi*, no Encyclopaedia Beliana pripúšťa dokonca tri rovnocenné varianty *Čerokézi*, *Čerokíovia* a *Čirokovia*.

V anglickom origináli má kniha názov *The Education of Little Tree*, čiže *Výchova Malého Stromu* (v češtine ho preložili ako *Škola Malého Stromu*).

Slovenský vydavateľ zvolil jednoduchší, údernejší a zrejme aj komerčnejší názov *Malý Strom*. V posledných rokoch sme často svedkami toho, že vydavатели menia názvy prekladaných kníh. Vedú ich k tomu viaceré pohnútky, predovšetkým zápas o predajnosť a atraktívnosť knihy, ale niekedy pri takomto šablónovitom zjednodušovaní sa stráca či ochudobňuje implikovaná informácia. *Malý Strom* prechádza u svojich starých rodičov skutočne školou života a dostáva výchovu, ktorá ho bude sprevádzať po celý život a pripomínať mu starých rodičov.

Treba však pripomenúť, že podľa Pravidiel slovenského pravopisu (2000, s. 57) sa mená typu *Malý strom* píšú s veľkým začiatočným písmenom iba v prvom slove (napr. *Orlie pierko*), preto aj v knihe sa malo meno *Malý strom* uvádzať v korektnej pravopisnej podobe.

Sú knihy, ktoré rovnakou mierou obohacujú svet detí aj dospelých. Taký je *Malý princ* od Saint-Exupéryho, *Dobrodružstvá Toma Sawyera* a *Huckleberryho Finna* od Marka Twaina a možno si po prečítaní tejto knižky, a to aj vďaka vynikajúcemu prekladu Jarmily Samcovej, ne jeden čitateľ k nim pripíše aj *Malý Strom*.

Adriana Oravcová

SPYTOVALI STE SA

O pomenovaní osoby, ktorá vyrába káble. – T. S. z Bratislavy: Je výraz *kábelár* pre človeka vyrábajúceho káble spisovný?

Slovo *kábelár*, na ktorého spisovnosť sa spytuje pisateľka mejlu, v súčasných výkladových slovníkoch slovej zásoby slovenčiny ani v slovníkoch cudzích slov nenájdeme. Ide však o slovo utvorené produktívnou slovtvornou príponou *-ár* (s jej závislými variantmi *-ar*; *-iar*), ktorou sa tvoria pomenovania osôb vykonávajúcich nejakú činnosť, pričom ich odvodzovacím základom sú slovesá, napr. *liať* – *lejár*; *piecť* – *pekár*; *šepkať* – *šepkár* (*fajčiť* – *fajčiar*), ale aj podstatné mená, napr. *oprava* – *opravár*; *stavba* – *stavbár*; *údržba* – *údržbár*. Často ide o pomenovania osôb starajúcich sa o konkrétnu vec označenú podstatným menom, napr. *cesta* – *cestár*; *hora* – *horár*; *komin* – *kominár*; *záhradka* – *záhradkár* (*bábka* – *bábkar*; *omietka* – *omietkar*; *hranica* – *hraničiar*). Veľkú skupinu pomenovaní osôb utvorených príponou *-ár* tvoria názvy osôb vyrábajúcich vec pomenovanú podstatným menom, napr. *džbánok* – *džbankár*; *kefa* – *kefár*; *kotol* – *kotlár*; *keramika* – *keramikár*; *košík* – *košíkár*; *nábytok* – *nábytkár*; *parketa* – *parketár*; *sito* – *sitár* (*sviečka* – *sviečkar*; *škridla* – *škridliar*). Niektorými názvami utvorenými príponou *-ár* pomenúvame osobu vyrábajúcu vec pomenovanú podstatným menom, ale aj osobu starajúcu sa o vec pomenovanú podstatným menom, napr. slovom *zvonár* pomenúvame osobu, ktorá vyrába zvony, ale aj osobu, ktorá sa stará o zvony, ktorá má na starosti zvonenie (napr. na kostolných zvonoch).

Do radu názvov osôb vyrábajúcich vec pomenovanú podstatným menom sa zaraďuje aj názov *kábelár*. Osobitosťou tohto názvu je, že kým pri skloňovaní podstatného mena *kábel* a pri tvorení príslušného vzťahového prídavného mena vkladná samohláska *e* vypadáva (porov. *kábľa*, *káblu*, *o kábli*, *s káblom*, *káble*, resp. *káblový*), pri pomenovaní osoby sa samohláska *e* zachovala (*kábelár*). Hoci pri tvorení odvodených slov slovtvorným základom je zvyčajne tvarotvorný základ slova, t. j. základ slova, ktorý je napr. v genitíve podstatného mena, porov. *bubon* – *bubn+a* → *bubna* – *bubn+ový*

→ *bubnový* – *bubn+ovať* → *bubnovat'*, *bicykel* – *bicykl+a* → *bicykla* – *bicykl+ový* → *bicyklový* – *bicykl+ovať* → *bicyklovat'* – *bicykl+ista* → *bicyklista*, pri tvorení slov od podstatného mena *kábel* tvarotvorný a slovotvorný základ nie je vždy rovnaký. Popri tvaroch a odvodených slovách, v ktorých je tvarotvorný a slovotvorný základ rovnaký, ako sme to už naznačili (porov. *kábel* – *kábl-a* → *kábla* – *kábl-ový* → *káblový*), sú aj odvodené slová, v ktorých sa samohláska *e* zachováva. Je to napríklad v podstatnom mene *kábelizácia* (v praxi sa môžeme stretnúť aj s podobou s krátkym *a* v prvej slabike, t. j. s podobou *kabelizácia*), v slovese *kábelovať* (uvedené slová sa uvádzajú v tejto podobe v 1. zv. Slovníka slovenského jazyka z r. 1959) aj v podstatnom mene *kabeláž* (porov. Veľký slovník cudzích slov, 2006, v jazykovej praxi sa však používa aj podoba s dlhou samohláskou *á* v prvej slabike, teda *kábeláž*). V tejto súvislosti možno spomenúť aj zložené slovo *kábelogram*. Na podstatné meno *kábelár* sme našli na webových stránkach tri doklady v tvare nominatívu jednotného čísla a jeden doklad v tvare genitívu množného čísla *kábelárov*, podoba s vynechaním samohlásky *e*, t. j. podoba *káblar*, nie je doložená. Treba však povedať, že vkladná samohláska *e* nevypadáva iba pri skloňovaní podstatného mena *kábel* a pri tvorení prídavného mena *káblový*, ale v jazykovej praxi aj v slovese *káblovat'* (na webových stránkach sme našli 13 dokladov na podobu *káblovat'* v rozličných tvaroch, kým na podobu *kábelovať*, ktorá sa uvádza v jazykových príručkách, iba dva doklady). Predponové slovesá, ktoré jazykové príručky zatiaľ neuvádzajú, používajú sa iba v tvare bez samohlásky *e*, t. j. v podobách *zakáblovat'* (39 dokladov v rozličných tvaroch), *prekáblovat'* (22 dokladov v rozličných tvaroch).

Na základe nášho rozboru tvorenia pomenovaní osôb príponou *-ár* a tvorenia odvodených slov od podstatného mena *kábel* môžeme na otázku pisateľky stručne odpovedať takto: Slovo *kábelár* je utvorené produktívnou slovotvornou príponou *-ár*, v jazykovej praxi je už doložené, a hoci sa pri jeho utvorení nezodpovedá slovotvorný základ *kábel-* s tvarotvorným základom *kábl-*, možno ho pokladať za vhodný lexikálny prostriedok na pomenovanie osoby vyrábajúcej káble. Pravda, pri slove *kábelár* treba pripustiť aj ďalší význam, a to „osoba, ktorá sa stará o káble, o ich uloženie“.

Matej Považaj

Môžeme odparkovať vozidlo? – Nedávno sme dostali do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra e-mail, v ktorom sa pisateľ spytoval na správnosť a spisovnosť slova *odparkovať*. Píše: „Rád by som sa dozvedel, či jazykovi a televízni moderátori správne po slovensky označujú, že nejaký vodič *odparkoval svoje vozidlo*, že na parkovisku videli *odparkované vozidlo* a pod.“

So slovesom *odparkovať*, ktoré nezachytáva ani šesťzväzkový Slovník slovenského jazyka, ani Krátky slovník slovenského jazyka a ktoré ne-nájde ani v odborných terminologických slovníkoch, ako je napríklad Dopravný slovník, sa väčšinou stretávame ako so synonymom slov *zaparkovať* a *odstaviť*. Napríklad na internete sme našli množstvo odkazov na slovo *odparkovať* a takmer všetky sa týkali spojení typu *odporúčame odparkovať auto v Čunove a ďalej ísť peši*; *chceli by sme auto odparkovať niekde mimo centra*; *na parkovisku vedľa dolnej stanice môžete odparkovať auto* a pod. V takýchto spojeniach sa sloveso *odparkovať* používa nesprávne a odporúčame ho nahradiť slovesami *zaparkovať*, *odstaviť*, resp. *nechať*.

Podstatne zriedkavejšie sa stretávame s používaním slovesa *odparkovať* ako kratšieho ekvivalentu spojení *odísť z parkoviska* (z *parkovacieho miesta*), *uvoľniť parkovacie miesto*, *opustiť parkovisko*, *ukončiť parkovanie*, napr. *Vašou úlohou bude zaparkovať autá prichádzajúce k supermarketu, a keď sa zákazník vráti, znovu ich odparkovať*. Vzhľadom na niektoré významy predpony *od-* v slovenčine (vyjadruje vzdialenie sa alebo vzdialenie niečoho z istého miesta, resp. spätné smerovanie deja či protiklad k nejakému dej) možno sloveso *odparkovať* s významom „odísť s autom z miesta, kde sme parkovali“ alebo ako opozitum slovesa *zaparkovať* akceptovať ako správne utvorené a systémové (*zaparkovať* – *preparkovať* – *odparkovať*). Jeho bezproblémové zaradenie do slovnej zásoby spisovnej slovenčiny však zatiaľ komplikuje súčasná situácia s nesprávnym, ale rozšíreným používaním tohto slovesa v protichodnom význame, ktorá spôsobuje jeho významovú nejednoznačnosť.

V oficiálnych jazykových prejavoch (v odborných textoch, v médiách a pod.) možno okrem slovesa *odparkovať* s významom „odísť z parkoviska“ používať aj zodpovedajúce viacslovné ekvivalenty.

Katarína Kálmánová

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Kapučino

IVETA VANČOVÁ

Keď dostaneme chuť na dobrú kávu, môžeme si vybrať z bohatej ponuky kaviarní, reštaurácií, bufetov a podobných zariadení, v ktorých pripravujú tento nápoj na rozličné spôsoby i s rozličnými názvami. Môžeme sa stretnúť s *tureckou, írskou, viedenskou* či *ľadovou* kávou. Rozšíreným spôsobom prípravy tohto nápoja je i ten, pri ktorom sa pije s malým množstvom mlieka alebo smotany. Jeho pôvodný taliansky názov je *cappuccino*. Písanie názvu tohto druhu kávy na jedálnych lístkoch je pomerne rozkolísané. Používajú sa podoby *capucino, capuccino, kapucín, kapucíner* i *kapučino*. Z nich podoby *kapucín* a *kapucíner* sa uvádzajú v slovníkoch cudzích slov ako hovorové, ale v Krátkom slovníku slovenského jazyka sú kvalifikované ako subštandardné, teda nespisovné. Postupným zdomáčňovaním pôvodného talianskeho slova *cappuccino* sa zrejme ustáli podoba *kapučino*, pri ktorej zmena pravopisej podoby vychádza zo slovenskej výslovnosti, podobne ako to bolo pri slovách *menčester* alebo *lodžia*.

(Roľnícke noviny, 2004, č. 34, 20. augusta, s. 15)

Kraska či Krasku?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Skloňovanie mužských priezvisk zakončených na *-o* prešlo v minulosti istým vývinom. Kým Ľudovít Štúr vo svojej gramatike skloňoval takéto priezviská podľa vzoru *sluha* (dnes *hrdina*), neskoršie gramatické a jazyko-

vé príručky rozlišovali priezviská cudzieho pôvodu – tie skloňovali podľa vzoru *chlap*, napríklad *Picasso – Picassa*, *Ševčenko – Ševčenka* –, a pri domácich priezviskách uprednostňovali vzor *hrdina*, napr. *Botto – Bottu*, *Krasko – Krasku*, prípadne pripúšťali možnosť skloňovania podľa jedného i druhého vzoru, takže správne bolo spojenie *básne Ivana Kraska* aj *básne Ivana Krasku*. Vzor *chlap*, podľa ktorého sa skloňujú pomenovania osôb mužského rodu zakončené na samohlásku *-o*, ako *strýko*, *dedo*, *Jano*, *Fero*, postupne sa presadil aj pri skloňovaní domácich mužských priezvisk. Preto dnes správne hovoríme *o hereckej tvorbe Milana Kňažka*, *o románoch Františka Hečka* či *o poézii Ivana Kraska*.

(Roľnícke noviny, 2004, č. 35, 17. augusta, s. 15)

Pacientiek či pacientok?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Zmena tvaru genitívu plurálu podstatného mena ženského rodu *pacientka* z *pacientiek* na *pacientok* vyplynula z posunu hodnotenia hláskového spojenia *-ie-* v tomto slove. V slove *pacientka* ako v slove cudzieho pôvodu sa *-ie-* pôvodne nehodnotilo ako dvojhláska, ale ako dve samohlásky *i* a *e* a slovo sa delilo na štyri slabiky: *pa-ci-ent-ka*. Pri tvorení genitívu plurálu vkladnou dvojhláskou *-ie-* (*pacientiek*) sa neporušovalo pravidlo o rytmickej krátení. Tento tvar uvádzajú aj staršie príručky slovenského pravopisu. V súčasnosti považujeme slovo *pacientka* za zdomácnené, spojenie hlások *-ie-* hodnotíme ako dvojhlásku a slabiku s týmto spojením ako dlhú slabiku. Ak je pri tvorbe genitívu množného čísla v slove skloňovanom podľa vzoru *žena* predchádzajúca slabika dlhá, vkladá sa samohláska *-o-*, aby sa neporušilo pravidlo o rytmickej krátení. Gramaticky správna je teda podoba genitívu plurálu *pacientok*, tak ako *inžinierka – inžinierok*, *dievka – dievok*, *polievka – polievok*, *kamarátka – kamarátok*.

(Roľnícke noviny, 2004, č. 37, 10. septembra, s. 19)

Guláš i guláš

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

V spisovnej slovenčine sa pre dusené jedlo z kúskov mäsa s paprikou a inými prísadami kodifikoval názov v dvoch podobách: *guláš* i *guláš*. Slovo *guláš* sa do slovenčiny dostalo z maďarčiny, v ktorej sa podobné jedlo z mäsa nazýva *gulyás*. Podoba *guláš* s mäkkým *l* má podľa etymológov pôvod v starom slovensko-slovanskom slove *gula*, ktoré malo kedysi popri významoch „geometrické teleso“ a „tvar takéhoto telesa“ aj význam „črieďa hovädzieho dobytká“. Slovo *gula* patrí do kategórie slov, ktoré Maďari od konca 9. storočia do konca 12. storočia prebrali od Slovanov, ale aj od Slovákov. Tieto slová neskôr prechádzali späť do susedných slovanských jazykov. Okrem slova *gula* a z neho odvodeného *guláš* sú to napríklad slová *denglavý*, *vidiek* a ďalšie. Dvomi podobami podstatného mena *guláš/guláš* (*segedínsky guláš* i *segedínsky guláš*) zodpovedajú aj dve podoby prídavných mien: *gulášový* aj *gulášový* (*gulášová* i *gulášová polievka*, *gulášové/gulášové korenie*) a zdobnenín: *gulášik* aj *gulášik*.

(Roľnícke noviny, 2004, č. 38, 17. septembra, s. 19)

Poznámka. – Viac informácií o etymológii slova *guláš* možno nájsť v príspevku Š. Ondruša Pri prameni slova *guláš* (Kultúra slova, 1985, roč. 19, č. 10, s. 329 – 332).

Porciovaný – porcovaný

IVETA VANČOVÁ

Na baleniach niektorých potravinárskych výrobkov, ktoré sú rozdelené na jednotlivé dávky (napr. čaj vo vrecúškach, na plátky nakrájané mäso určené na prípravu rezňov, plátkový syr na obložené chlebičky) alebo v receptoch či na nápojových lístkoch v reštauráciách, cukrárňach alebo kaviarňach sa často stretávame s prídavným menom *porciovaný*, ale niekedy

i s podobou *porcovaný*. Ktorá z nich je správna? Sloveso, ktoré vzniklo z podstatného mena *porcia*, má v slovenčine správnu podobu *porciovať* (nie *porcovat'*; porov. *fólia – fóliovať*, *prémia – prémiovat'*) a z neho utvorené prídavné meno je *porciovaný* (nie *porcovaný*). (Sloveso *porcovat'* a prídavné meno *porcovaný* sa u nás vyskytujú zrejme pod vplyvom češtiny, ktorá ich má vo svojej slovnej zásobe v podobách *porcovat* a *porcovaný*.) Správne podoby tohto slova v jednotlivých slovných spojeniach sú *porciovaný čaj*, *porciované mäso*, *porciovaný syr*, *porciovaný cukor*, *porciovaná káva* atď.

(Roľnícke noviny, 2004, č. 27, 2. júla, s. 15)

Na teplomere

IVETA VANČOVÁ

V jazykovej praxi sa často stretávame s nesprávnym skloňovaním zložených slov končiacich sa na *-mer*; napr. *teplomer*, *tlakomer*, *vodomere*. Je to hlavne tvar lokálu, v ktorom sa vyskytujú nenáležité pádové prípony, napr. *na teplomeri*, *na tlakomeri*, *na vodomeri*. Tieto slová sú neživotné podstatné mená mužského rodu zakončené na obojakú spoluhlásku a skloňujú sa podľa vzoru *dub*. Keďže sú to slová domáceho pôvodu, vo všetkých pádoch majú pádové prípony rovnaké ako vzor *dub* (na rozdiel od pôvodne cudzích slov zakončených na *-er*, ktoré priberajú v lokáli príponu *-i*, napr. *sveter – na svetri*, *meter – na metri*, *september – v septembri*). Vzor *dub* má v lokáli pádovú príponu *-e – na dube*, preto správny tvar má byť *na teplomere*, *na tlakomere*, *na vodomere*, napríklad v slovných spojeniach *teplota na teplomere sa vyšplhala na 35 °C*, *na tlakomere mi namerali vysoký tlak*, *na vodomere sa objavila kritická hodnota a pod*.

(Roľnícke noviny, 2004, č. 30, 23. júla, s. 15)

Niekoľko slov o jazyku, jeho používateľoch a jazykovedcoch

SILVIA DUCHKOVÁ

Táto krátka úvaha o pohľade verejnosti na jazyk, presnejšie na prácu jazykovedcov, chce byť ladená úsmevno-vážne, v duchu blížiaceho sa konca roka. Jazykovedci sa totiž stále presviedčajú, že ich činnosť je opradená pretrvávajúcimi mýtmi. Zjednodušene povedané, existujú dva vyhranené pohľady zo strany verejnosti. Podľa niektorých ľudí by jazykovedci mali plniť úlohu všemocných strážcov, ktorí kontrolujú jazykové prejavy používateľov jazyka, kritizujú ich nedostatky a udeľujú pokuty tým, ktorí sa nevyjadrujú spisovne. Podľa tejto skupiny jazykovedci robia pre jazykovú výchovu a kultúru málo alebo dokonca nič. Druhý názor prezentuje jazykovedcov ako tých, čo komplikujú ľuďom život, čo stále niečo menia, stále niečo vymýšľajú. Tento názor je spojený aj s predstavou o jazykovedcoch ako bojovníkoch proti všetkým cudzím slovám a tvorcach či propagátoroch viacerých kuriózných slov, ktoré vnucujú verejnosti ako príklady čistých slovenských výrazov. Sú to známe a otrepané slová, ako *lezúň*, *hovník*, z novších *stříčik* alebo *vopcháčik* (pre niektorých menej informovaných párok v rožku). Pritom by stačilo otvoriť niektorý z výkladových slovníkov slovenčiny (v súčasnosti Krátky slovník slovenského jazyka či Slovník slovenského jazyka) alebo Pravidlá slovenského pravopisu a každý by sa presvedčil, že ani v jednej z týchto publikácií nenájde jedinú z vymenovaných slov. Podobná, už desaťročia stará fáma panuje o význame a používaní slov *posledný* a *ostatný*. Nálepku nesprávnosti slovu *posledný* nedali jazykovedci, vznikla vo verejnosti, ale dosiaľ sa pripisuje jazykovedcom. Tým viac prekvapuje, keď podobné nereálne až falošné predstavy o jazyku a jazykovedcoch majú i profesionálni používatelia jazyka, dokonca niektorí publicisti, ktorí ich napriek vysvetleniu a dementovaniu naďalej šíria. Ako mnohé dezinterpretácie i tieto často súvisia s nevedomosťou, neinformovanosťou či zámerným znevažovaním práce iných. Práve skutočné poznanie vlastného jazyka odkrýva jeho bohatstvo a umožňuje jeho fundované, tvorivé využívanie, a to aj v konfrontácii s inými jazykmi. V tomto úsilí by mali byť jazykovedci i používatelia jazyka zajedno.

(Fórum, 2006, roč. 17, č. 12, s. 7)

Tycho de Brahe – Tycha de Brahe, Charles de Gaulle – Charla de Gaulla

SILVIA DUCHKOVÁ

Medzi cudzími menami menej početnú skupinu predstavujú mená s tzv. šľachtickým prídomkom (predikátom), ktorý sa pripája k menu predložkou *de, da* alebo *di*. Ide o mená ako *Tycho de Brahe, Lope de Vega, Leonardo da Vinci, Pietro di Cosima*. Latinská, resp. románska predložka *de, da, di* v nich zodpovedá slovenskej predložke *z* a tieto mená korešpondujú so slovenskými menami typu *Ladislav z Palúdzky, Pongrácz z Mikuláša* ap. Pri menách so šľachtickým prídomkom sa skloňuje iba krstné meno, kým prídomek ostáva nesklonný: *Ladislava z Palúdzky, Pongrácovi z Mikuláša, Tycha de Brahe, Lopeho de Vega, Leonardovi da Vinci, (o) Pietrovi di Cosima*. Ak sa prídomek používa samostatne ako priezvisko, vtedy ho skloňujeme, napr. *heliogeocentrický systém de Braheho, hra od de Vegu, Mona Lisa da Vinciho, obrazy di Cosimu*. V novších cudzích menách, resp. v menách súčasných známych osôb, ktorých súčasťou je predložka *de, da, di* z niekdajšieho šľachtického prídomku, skloňujú sa obe časti bez ohľadu na to, či sa uvádzajú samostatne, alebo v plnom znení. Je to najmä preto, že súvislosť so šľachtickým pôvodom je v týchto menách už zastretá, napr. *Charles de Gaulle – Charla de Gaulla, Vittorio de Sica – Vittoriovio de Sicovi, Leonardo di Caprio – Leonardom di Capriom*. Takéto dôsledné skloňovanie celého mena zodpovedá charakteru slovenčiny ako flektívneho jazyka.

(Fórum, 2007, roč. 17, č. 11, s. 7)

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300